

Munich Personal RePEc Archive

**Sustainable consumption in
Bulgaria, Publishing complex - University
of National and World Economy, Sofia,
2012**

Elka Vasileva and Daniela Ivanova and Nina Tipova and
Stilian Stefanov

University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

2012

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/91755/>

MPRA Paper No. 91755, posted 27 January 2019 07:32 UTC

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

доц. д-р Елка Василева, доц. д-р Даниела Иванова
д-р Ниша Типова, д-р Стилиан Стефанов

УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС - УНСС
София, 2012

Публикацията съдържа резултати от изследване, финансирано със средства от фонд "НИД на УНСС", договор № НИД 21.03-15/2006

Авторски колектив

доц. д-р Елка Славчева Василева

доц. д-р Даниела Николова Иванова

гл.ас. д-р Нина Кръстева Типова

гл.ас. д-р Силиян Светославов Стефанов

Всички права са запазени! Не се разрешават копиране, възпроизвеждане и разпространение на книги или на части от тях по какъвто и да е начин без писменото разрешение на Издателски комплекс – УНСС.

Авторите носят пълна отговорност за авторството си и за оригиналността на произведението, както и за грешки, допуснати по тяхна вина.

© Колектив

© ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС – УНСС

Изп. директор: Зоя Симова, тел. 81-95-551

Гл. редактор: Лилия Даскалова, тел. 81-95-564

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
София, Студентски град "Христо Ботев"

Съдържание

Въведение	5
Първа глава	
КОНЦЕПЦИЯТА ЗА УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ	7
Какво представлява устойчивото потребление?	8
Кои са основните инициативи за устойчиво потребление на международно, европейско и национално ниво?	12
Втора глава	
РОЛЯТА НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ	26
Въведение	27
Цел на изследването	27
Методика	27
Описание на участниците в проучването	28
Резултати и дискусия	29
Политика за устойчиво потребление в България	29
Действия за реализиране на политиката за устойчиво потребление в България	31
Инструменти за постигане на устойчиво потребление в България	33
Ключови сектори на национално ниво	36
Национални консултации на всички заинтересовани страни по въпросите на устойчивото потребление	39
Проекти и научни изследвания в областта на устойчивото потребление в България	40
Заклучение	40
Трета глава	
ПРИМЕРИ ЗА УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ	47
Въведение	47
Купуване на екологични продукти	50
Разделно събиране на отпадъци	55
"Зелени" обществени поръчки	60
Заклучение	64
Литература	65

Въведение

Книгата, която държите в ръцете си, е първото по рода си издание в сферата на устойчивото потребление в България. Тя съдържа както обобщени литературни данни, така и оригинално научно изследване, което е резултат от проект, реализиран от група преподаватели и изследователи от Университета за национално и световно стопанство – София¹.

Всички заинтересовани страни в България имат ясно изразена нужда от практическо подпомагане при създаване на публично разбиране и нагласи за същността и значението на устойчивото потребление.

Обучението в тази област насочва: консуматорите към информиран избор на устойчиви продукти при покупката; политиците към приемане на подходяща рамка за налагане на устойчивото потребление и производство; бизнеса към разработване на нови продукти с намалено въздействие върху околната среда. Авторите се надяват да отговорят във висока степен на тези нужди.

Целта на изданието "Устойчиво потребление в България" е да предостави подходяща и достъпна информация за същността и принципите на устойчивото потребление и да опише все още малкото на брой устойчиви модели на екологично отговорно поведение на българските потребители.

Книгата е насочена към *държавните институции и бизнеса*, за да подпомогне тяхната дейност и да допринесе за налагането на устойчиви модели на поведение. Подходящите политики, бизнес стратегии, дизайн на продуктите и информиран избор на потребителите са ключа към постигането на устойчиво развитие. Тя може да бъде използвана в дейността на *организациите за оползотворяване на отпадъци от опаковки, организациите на потребителите, неправителствените екологични организации, образователните институции и родителите* в помощ на обучението в сферата на устойчивото потребление.

Авторите са щастливи от факта, че броени дни след юбилейната конференция на Организацията на обединените нации (ООН) по проблемите на устойчивото развитие, проведена в Рио де Жанейро "РИО + 20", имат възможност да запознаят българските читатели със своите многогодишни научни изследвания в тази област.

гр. София
юли, 2012 г.

¹ Проектът "Използването на европейските екологични модели за създаване на устойчиво потребление в България" е финансиран със средства на фонд "Научноизследователска дейност" на университета.

Първа глава

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ

В тази глава ще потърсим отговор на следните въпроси:

- Какво представлява устойчивото потребление – същност, принципи и значение?
- Кои са основните инициативи за устойчиво потребление на международно, европейско и национално ниво?

Този път води към
устойчивостта

Концепцията за устойчивото потребление и производство се появява за първи път на конференцията на ООН "Околна среда и развитие" през 1992 г. в Рио де Жанейро, Бразилия. Тогава официално се обсъжда връзката между замърсяването и околната среда, производството и потреблението. На този форум лидерите на над 100 държави приемат *цялостна програма* за постигане на устойчиво развитие и икономически растеж през XXI век чрез опазване на околната среда и природните ресурси, наречена *Дневен ред 21*. Четвърта глава на програмата *Дневен ред 21* посочва необходимостта от промени в моделите на потребление, тъй като настоящите се разглеждат като основна причина за неустойчивото развитие.

Промяната на моделите на потребление и производство е една от основните цели, залегнали в Декларацията от Йоханесбург, подписана от държавните и правителствените ръководители на 109 страни през август 2002 г. по време на "Световната среща за устойчиво развитие" в Йоханесбург, Южна Африка. На този важен форум всички държави са приканени да се включат в разработване на 10-годишна рамкова програма за подпомагане на регионални и национални инициативи за устойчиво потребление и производство. През май 2003 г. в мароканския град Маракеш се проведе експертна среща, която постави началото на т.нар. Маракешки процес за устойчиво потребление и производство. Програмата на ООН по околна среда (United Nations Environment Programme – UNEP), в сътрудничество с правителствени и неправителствени организации, предприе редица дейности по въпросите на устойчивото потребление и производство (УПП) – подпомагане на обществения диалог чрез работни срещи на национално и регионално ниво и създаване на национални обществени съвети и партньорства.

Какво представлява устойчивото потребление?

Устойчивото потребление дава възможност да се консумират продукти и услуги, които посрещат по ефективен и ефикасен начин нуждите на потребителите, като се минимизира отрицателното въздействие върху обществото, икономиката и околната среда. Крайната цел на устойчивото потребление е да повиши качеството на живот за всички потребители от днешното и бъдещите поколения, като се сведат до минимум свързаните с околната среда вредни въздействия. Устойчивото потребление се основава на идеята да се посрещнат днешните потребителски нужди, без да се ограничават потребностите и възможностите на бъдещите поколения [1].

През последните години стана ясно, че устойчива икономика може да се изгражда чрез устойчиви продукти и услуги, а не само на основата на устойчиви индустриални процеси. Отчитайки това, устойчивото потребление се насочва към разбирането за:

- движещите сили на консуматорското поведение по света;
- как тези познания могат да бъдат приведени в съответствие с дейността на бизнеса и другите заинтересовани страни.

Налагането и приемането на устойчивото потребление изисква *промени (иновации)* в различни сфери:

- за бизнеса чрез замисляне и разработване на нови продукти и услуги, които да посрещнат днешните изисквания за качество на живот;
- за управляващите (правителствата) чрез създаване на подходящи рамки, за да се даде възможност или да се улеснят потребителите и производителите за промяна на техните модели на поведение в тази сфера;
- за неправителствените организации и всички други заинтересовани страни чрез усъвършенстване на тяхното взаимодействие по отношение на устойчивостта на потреблението.

Основни принципи на устойчивото потребление и производство

УПП е практически подход за постигане на устойчиво развитие, насочен към икономиката, обществото и околната среда. Неговата цел е намаляване на вредните емисии, нарастване на ефективността и предотвратяване на ненужните загуби (разпиляване) на ресурси в рамките на обществото от етапа на добиване на материалите до управлението на отпадъците. В добавка към тези екологични и икономически цели, социалният компонент засяга справедливост в и между поколенията, подобряване на качеството на живот, защита на потребителите и корпоративна социална отговорност.

Основните принципи на УПП са [2]:

- подобряване на качеството на живот на населението, без да се увеличава увреждането на околната среда и без да се прави компромис с потреблението на ресурсите, необходими за бъдещите поколения;
- разрушаване на връзката между икономическото развитие и замърсяването на околната среда чрез: намаляване на материалната и енергийна интензивност на икономическата активност и намаляване на генерирането на емисиите и отпадъците по време на добиването, производството, потреблението и депонирането на отпадъците; насърчаване на промените на потребителските модели към група от продукти и услуги с ниска енергийна и материална интензивност без компромис с качеството на живота;
- прилагане на принципа за оценка на жизнения цикъл, който се състои във въздействие на всички стадии на производството и потреблението и в отчитане на непредвидените промени за въздействие от един етап от цикъла на живот в друг, от една географска област в друга, от една среда в друга.

Значение на устойчивото потребление

Потреблението е основна черта на обществото. Потребността е субективно усещане, състояние на неудовлетвореност, което човекът се стреми да преодолее. Сферата на потреблението обхваща съвкупност от дейности, насочени към задоволяване, насищане на човешките потребности. Чрез икономическото развитие индивидите, правителствата, компаниите и организациите се ориентират към увеличаване на потреблението на продукти и услуги, за да посрещнат своите нужди – храна, вода, облекло, подслон и здравни грижи. Но те имат и желание за отдих и възстановяване, образование, развлечения, транспорт и др. Нарастващото потребление допринася за икономическото развитие и се използва от правителствата като ключов индикатор за измерване на техните успехи. За съжаление, потреблението е директен или индиректен източник на почти всички проблеми на околната среда, причинени от човешката дейност, както и на повечето социални и финансови проблеми.

Нарастването на потреблението изисква увеличение на производството, което много често води до изчерпване на природните ресурси, замърсяване и генериране на отпадъци. Дори и да се постигнат подобрения чрез контролиране и нарастване на ефективността на производствените процеси, ефикасното разрешаване на екологичните проблеми е свързано с разкриване и решаване на съществените проблеми, дължащи се на непрекъснато нарастващото потребление. То се явява причина и за много други социални и финансови проблеми, типични за днешното общество. Индивидите с високо ниво на потребление често се изправят срещу тежки персонални разходи: финансова задлъжнялост; загуба на време и стрес, свързани с интензивен труд за поддържане на високата консумация; време, необходимо за поддържане, почистване, съхранение или други дейности; потреблението отнема времето за семейството и приятелите.

Устойчивото потребление е ключът за развитието, даден на обществото и индивидите, без да се пренебрегват факторите за качеството на живот или дълготрайните перспективи за устойчиво развитие.

Потребление на продукт или услуги?

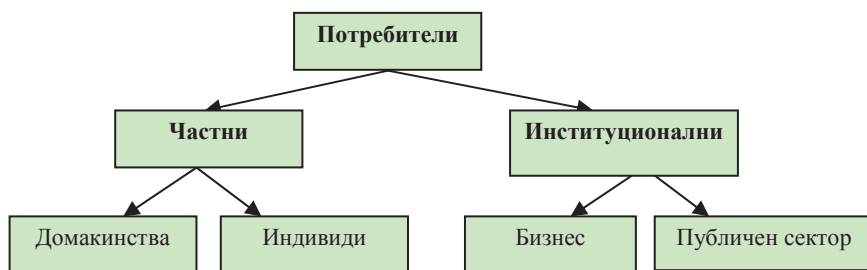
Устойчивото потребление е обобщено понятие. То може да бъде приложено към почти всички продукти и услуги в обществото. Наред с продуктите (храни, облекло, хигиенни продукти, телефони и коли) и услугите (настаняване, пътуване, развлечения, обучение, здравни грижи) са подходящи обекти за прилагане на усилията за устойчиво потребление. Повечето хора тълкуват понятието "потребление" като "храната, която ядем" и "нещата, които използваме". По-общо погледнато това разбиране е коректно. Обаче не трябва да се забравя, че "нещата, които използваме" също включват услуги като жи-

лично настаняване, транспорт, здравни грижи, информация и т.н. Невинаги е очевидно как устойчивото потребление може да се приложи към услугите по същия начин, както към продуктите: устойчивото потребление, приложено към *енергията*, ще се изрази като резултат в по-надеждни и по-малко замърсяващи околната среда енергийни услуги, осигурени за по-голям сегмент от населението; приложено към *здравните грижи*, ще се изрази като резултат в полесен достъп до здравни услуги за повече хора, евтини лекарства и подобрен контрол на използването им; приложено към *жилищно настаняването*, ще се изрази като резултат в жилище, което е хигиенично и лесно за поддържане.

Кои са потребителите?

Под потребители често се имат предвид *индивидите*, които ползват продуктите и услугите. В същото време *производителите*, *държавните*, *публичните* и *частните организации* са също потребители. Институционалните потребители са много повече от индивидуалните и могат значително да повлияят на пазара на устойчиви продукти и услуги (фиг. 1).

Потреблението на даден специфичен продукт или услуга включва широк кръг заинтересовани страни. Заедно с потребителите са и производителите, дистрибуторите, държавните органи, инвеститорите, неправителствените организации (НПО) и всички други, които по един или друг начин са заинтересовани от това как се консумира. Ето защо от съществено значение е всички заинтересовани страни да имат възможност да играят активна роля, като окажат своето въздействие за създаване на устойчиво потребление.

Фиг. 1. Категории потребители

По какво устойчивото потребление се различава от устойчивото развитие и устойчивото производство?

Потреблението широко се свързва с "другата страна на производството". Екологичните, икономическите и социалните измерения на производствените

модели са директно свързани с моделите на потребление на пазара. Много от отговорите на въпроса по какъв начин моделите на потребление да станат устойчиви, се крият в етапа на производство. Замислянето на продуктите (продуктовия дизайн), информацията за продуктите и рециклирането им са средствата, които използват както производителите, така и потребителите на продуктите.

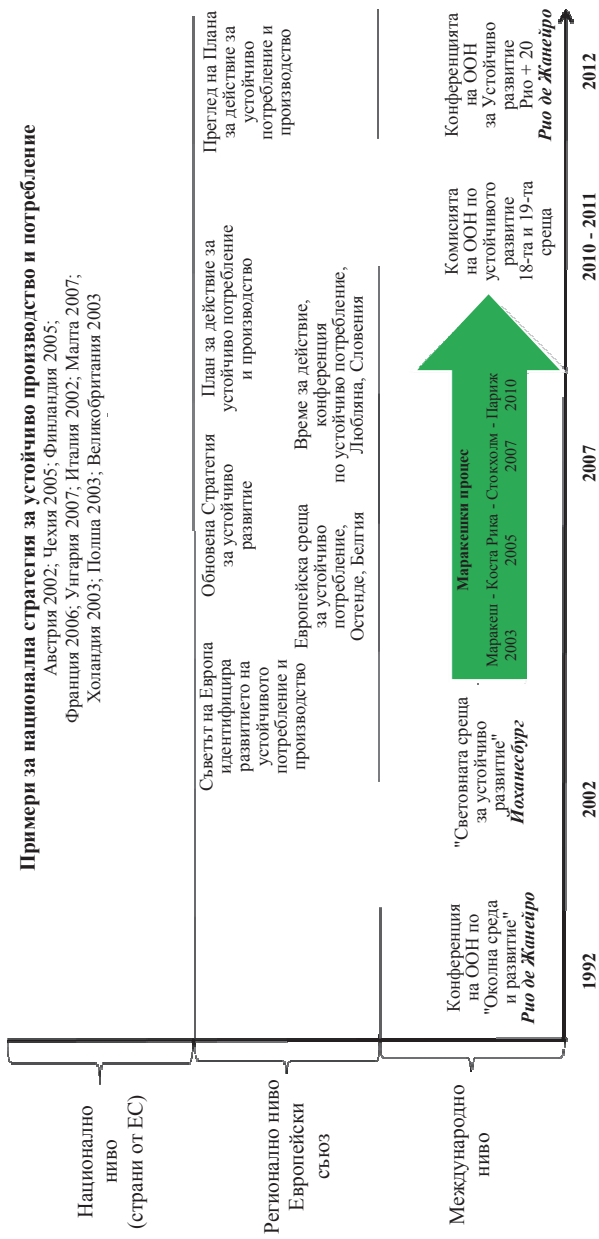
Устойчивото потребление и устойчивото производство са здраво свързани помежду си, те заедно изграждат основите на концепцията за устойчиво развитие. Въпреки това, в последните години се налага тенденцията устойчивото потребление да бъде обект на самостоятелни изследвания.

Кои са основните инициативи за устойчиво потребление на международно, европейско и национално ниво?

От световните срещи за устойчиво развитие стана ясно, че за справяне с въпросите на устойчивото потребление е необходимо международно сътрудничество и участие на широк кръг заинтересовани страни. Организацията на обединените нации (ООН), в сътрудничество с Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (Organization for Economic Co-operation and Development – OECD), Европейският съюз (ЕС) и други правителствени и неправителствени организации проявяват активност по въпросите на устойчивото потребление и производство. Основните резултати от тези дейности за периода 1992 – 2012 г. са представени на фиг. 2.

Инициативите на ООН за устойчивото потребление

През декември 1992 г. се създава *Комисията на ООН по устойчиво развитие*, която да участва в световната дискусия за устойчиво развитие, а също така да следи и информира за прилагането на споразуменията от Рио де Жанейро на национално, регионално и международно ниво. Четирите сесии на Комисията изиграват ролята на организационен комитет за *Срещата на високо равнище по устойчиво развитие*, проведена в Йоханесбург. На този форум се приема "План за изпълнение на програмата Дневен ред 21", който изисква разширяване на усилията за налагане на устойчивото потребление на национално и регионално ниво.

Примери за национална стратегия за устойчиво производство и потребление

Австрия 2002; Чехия 2005; Финландия 2005;
 Франция 2006; Унгария 2007; Италия 2002; Малта 2007;
 Холандия 2003; Полша 2003; Великобритания 2003

Фиг. 2. Основни инициативи за устойчиво потребление и производство на международно, европейско и национално ниво [3] (преработена по Oksana Mont¹)

¹ Oksana Mont, The EU and UN work on sustainable consumption and green lifestyles, 2011.

За да се улесни изпълнението на 10-годишната рамка от програми за устойчиво потребление и производство, UNEP и Отделът на ООН по икономически и социални въпроси (United Nations Division of Economic and Social Affairs – UN DESA) се ангажират с организирането на консултации, разработването на стратегии, програми и проекти на регионално, национално и местно ниво, както и с мониторинг на напредъка и обмена на информация и опит на международно ниво. Те действат като Секретариат и координират всички дейности по т.нар. Маракешки процес [4].

В рамките на Маракешкия процес са създадени *работни групи*, в които участват експерти от развитите и от развиващите се страни. Това са доброволни сдружения, които се занимават с изграждането на капацитет и изпълнението на различни дейности, свързани с устойчивото потребление и производство. Работните групи подкрепят изпълнението на демонстрационни проекти, а също така събират и обобщават най-добрите открити практики. До момента са създадени седем такива групи, които се занимават със специфични въпроси:

- "Устойчиви продукти" (под ръководството на Великобритания);
- "Устойчив начин на живот" (под ръководството на Швеция);
- "Устойчиви обществени поръчки" (под ръководството на Швейцария);
- "Устойчив туризъм" (под ръководството на Франция);
- "Устойчиви сгради и съоръжения" (под ръководството на Финландия);
- "За сътрудничество с Африка" (под ръководството на Германия);
- "Образование за устойчиво потребление" (под ръководството на Италия).

В бъдеще се очаква създаването на работни групи и в други области: "Вода и канализация"; "Енергийна ефективност"; "Транспорт"; "Развитие на градските райони"; "Храни и селско стопанство".

Всички дейности, извършени по Маракешкия процес, както и 10-годишната рамкова програма за УПП, са сред обсъжданите теми на XIX сесия на Комисията по устойчиво развитие на ООН през май 2011 г. На тази среща обаче не се стигна до политическо решение и приемане на заключителен документ поради липса на консенсус по съдържанието на документа между развитите и развиващите се страни.

През 2009 г. Общото събрание на ООН прие резолюция, с която взе решение за провеждане през 2012 г. на конференция за преглед на изпълнението на целите на устойчивото развитие 20 години след провеждането на първата конференция. Конференцията "Рио +20" се проведе в периода 20 – 22 юни 2012 г. в Рио де Жанейро. Делегатите на конференцията приеха заключителен документ, озаглавен "Бъдещето, което искаме". Предстоят подробни анализи и изводи по въпросите на устойчивото потребление и производство.

Най-активната междуправителствена организация, която се занимава с популяризирането на устойчивото потребление, е UNEP.

През 1998 г. направление "Технология, индустрия и околна среда", отдел "Устойчиво производство и потребление" на UNEP, започна *Програма за устойчиво потребление*. Програмата е изградена на основата на "Ръководството на ООН за защита на потребителите" и на резултатите от продължаващите програми и проекти в областта на устойчивото потребление.

"*Ръководството на ООН за защита на потребителите*", прието с резолюция № 39/85 на Генералната асамблея на ООН през 1985 г., създава международна рамка за правителствата при формулиране и подкрепа на политиката и законодателството в тази област. През 1999 г. ръководството се разширява със "*Секция G*" за устойчивото потребление. Страните членки приемат принципите и целите, залегнали в тези документи, и взимат решение да ги прилагат на национално равнище. "*Ръководството на ООН за защита на потребителите*" се свързва с "*Плана за изпълнение*", приет на световната среща в Йоханесбург през 2002 г.

През последните години UNEP публикува редица издания с практическа насоченост, свързани с механизмите за изграждане на политика за устойчиво потребление.

Един от приносите за изграждане на националните политики за УПП е изданието "*Насоки и индикатори за развитие на национални стратегии за устойчиво потребление и производство*" [5], в което се очертават основните стъпки и фактори за успех при разработването на *национални стратегии и план за действие*.

В публикуваните от ООН документи се съдържат препоръки към правителствата за предприемане на действия в следните *девет специфични области*, свързани с устойчивото потребление:

- продукти, услуги и технологии, въздействащи на околната среда;
- програми за рециклиране на отпадъци и продукти;
- регулаторни механизми;
- икономически инструменти;
- публична (продуктова) информация;
- независими изпитвания на продуктите;
- изследване на потребителското поведение;
- устойчиви правителствени практики ("зелени" изисквания при обществените поръчки);
- нагласи и информационни кампании.

Според документите на UNEP [6] четирите **ключови инструмента** за изграждане на политиката за устойчиво потребление са:

1. **Информация за продукта.** В хранително-вкусовия сектор сертификацията и маркировката на продуктите (напр. хранителна стойност, срок на годност, екологична маркировка, характеристики на опаковката и др.) могат да окажат съществено значение за опазване здравето на потребителите, да

изиграт ключова роля в системите за хранителна безопасност, както и да бъдат основа на устойчивото потребление.

2. Предотвратяване, минимизиране и рециклиране на отпадъците. Регионалните специфични нагласи, като културата за повторно използване на отпадъците, са обещаващи примери за устойчиво поведение.

Предотвратяването представлява дейност, свързана с избягване и/или намаляване създаването на отпадъци на ранен етап от производството. Тя включва подобряване на производствените методи и проектирането на продуктите.

Минимизирането на отпадъците включва дейностите, целящи да намалят количеството на отпадъците, като се събират или депонират. Към тази група мерки се включва и преработването на отпадъците в използвани ресурси.

Рециклирането обхваща серия от дейности, чрез които изхвърлените отпадъци се събират, сортират, преработват и превръщат в изходни суровини за производството на нови продукти.

3. Устойчиви правителствени практики. Въвеждането на задължителна държавна политика за разширяване на пазара на устойчиви продукти ще ускори, от една страна, разработването на такива продукти, а от друга страна ще осигури конкурентна цена за потребителите. Трябва да се подчертае големият потенциал на държавната политика, свързана с ролята на обществените поръчки за преференции на продукти, опазващи околната среда.

4. Нагласа, обучение и маркетинг. Създаването на консуматорски нагласи (напр. информационни кампании), обучението на консуматорите и маркетинга са трите ключови дейности за информиране на потребителите. Само осъзнаването на нуждата от ефективна и позитивна информация от страна на всички заинтересовани страни може да промени потребителските среди към устойчиви модели на поведение. Създаването на *публично разбиране и нагласи* за същността и значението на устойчивото потребление позволява да се постигне и устойчив начин на живот. *Обучението* в тази област насочва консуматорите към информиран избор на устойчиви продукти при покупката. Това помага на потребителя да реализира своята гражданска отговорност на местно или глобално ниво. *Маркетингът*, като средство за предлагане на продукта или услугата с цел продажба и подтичане на потребителите към покупка или използване на този специфичен продукт или услуга, е от съществено значение за изграждането на устойчиво потребление.

В рамките на Програмата на ООН по околна среда през последните години са публикувани редица издания [7-14] с практическа насоченост, свързани с механизмите за изграждане на политика за устойчиво потребление.

UNEP предприе и редица инициативи в полза на бизнеса. Насърчава се устойчивото потребление и производство в ключови сектори като строителството [15], финансовия сектор [16,17], търговията на дребно [18,19] и туризма [20].

Едно от последните проучвания на UNEP е насочено към начините за стимулиране на икономиката и е предизвикано от икономическата криза от 2008 г. Според доклада трябва да се предприемат действия за "зелена" модернизация на икономиката и финансиране на инициативата "Нов глобален зелен курс" [21].

Европейските подходи за устойчиво потребление

На срещата на върха в Гьотеборг през юни 2001 г. европейските лидери одобряват първата *Европейска стратегия за устойчиво развитие* [22]. Тя съдържа политически мерки за справяне с редица ключови неустойчиви тенденции и поставя за цел преразглеждането на политиката на ЕС, така че да може да се осигури взаимната подкрепа между социалната политика, икономическата политика и политиката по околната среда. Стратегията за устойчиво развитие допълва *Лисабонската стратегия за икономическо и социално обновяване на Европа* [23], като добавя трето **екологично** измерение към нея. Европейската комисия и UNEP взеха решение да разширяват сътрудничеството и политическия диалог за популяризиране на устойчивото развитие [24, 25]. Като резултат от срещата в Йоханесбург през март 2003 г. Съветът на Европа идентифицира развитието на устойчиво потребление и производство и разработването на 10-годишна програма като **ключови приоритети** за Европейския съюз.

През юли 2004 г. Европейската комисия започна публични консултации във връзка с подготовката на доклад, засягащ политиката, дейностите и инструментите за създаване на устойчиво потребление и производство в ЕС. Като ключови представители на заинтересованите страни на европейската среща за устойчиво потребление в белгийския град Остенде през ноември 2004 г. участваха представители на правителствата, частния сектор, потребителски и синдикални, неправителствени и междудържавни организации.

В публикувания в края на 2004 г. доклад [26] се подчертава, че постигането на устойчиво потребление и производство се нуждае от съчетаването на различни политики и инструменти. Необходими са разнообразни действия на всички нива на управлението и с помощта на всички заинтересовани страни – преди всичко бизнеса, изследователските институции, неправителствените организации, например организациите на потребителите. Създаването на политика за устойчивото потребление в Европа изисква интегриран подход във всички сектори, въздействащи на околната среда – селското стопанство, енергетиката, транспорта и др.

Лисабонската стратегия за икономическо и социално обновление на Европа и *Европейската стратегия за устойчиво развитие* създават широки рамки за налагане на устойчивото потребление и производство в Европейс-

кия съюз. Докато в стратегиите се очертава обхватът на тази политика, то европейските цели, свързани с околната среда, са разработени в *Шестата програма за действие в областта на околната среда на ЕС* (Sixth Community Environment Action Programme) [27].

Ключовата задача на Програмата е да се осигури високо ниво на защита на околната среда и прекъсване на връзките между природните ресурси и икономическото развитие. От 2005 г. Програмата се допълни със **седем тематични стратегии** с ясни цели и задачи в следните ключови области: качество на въздуха; защита на почвите; устойчиво използване на пестициди; защита и запазване на морската среда и нейното възпроизвеждане; предотвратяване и рециклиране на отпадъците; устойчиво използване на природните ресурси; градска среда. Всички те са свързани с устойчивото производство и потребление, като някои от тях (предотвратяване и рециклиране на отпадъците, устойчиво използване на природните ресурси и градска среда) директно се свързват с постигане на целите от Йоханесбург за устойчиво производство и потребление.

Налагането на устойчиво потребление в Европа е пряко свързано с разработването на следните тематични стратегии:

- Тематична стратегия за устойчиво използване на природните ресурси;
- Тематична стратегия за предотвратяване и преработка на отпадъци;
- Интегрирана продуктова политика;
- Схема за управление по околна среда и одитиране – (Eco-Management and Audit Scheme – EMAS);
- Европейската схема за екомаркировка;
- План за действие за екологични технологии – (Environmental Technologies Action Plan – ETAP);
- "Зелени" обществени поръчки;
- Директива за екодизайн към продукти, свързани с електропотреблението;
- Европейската програма за подпомагане на малки и средни предприятия (Environmental Compliance Assistance programme for SMEs – ECAP).

През юни 2006 г. Европейският съвет прие *обновена Стратегия за устойчиво развитие*, която е насочена към седем основни предизвикателства: устойчиво потребление и производство, изменение на климата и чиста енергия, устойчив транспорт, опазване и управление на природните ресурси, обществено здраве, социално включване, демография и миграция, както и световната бедност [28].

Устойчивото потребление и производство е един от най-трудните аспекти на стратегията, тъй като изисква промяна както в начините на проектиране, производство, предлагане и използване на продуктите и услугите, а така и в моделите на поведение на потребителите. Производителите могат да използват новите технологии и дизайна, за да намалят отрицателното въз-

действие върху околната среда, но техните усилия ще са безсмислени, ако потребителите не купуват тези стоки.

От друга страна, именно потреблението и производството са причина за голяма част от екологичните проблеми – глобалното затопляне, замърсяването на въздуха и водите, изразходването на природните ресурси, отделянето на отпадъци. За да се ограничи това неблагоприятното въздействие върху околната среда, е необходимо създаването на програми, които да подкрепят и насърчават устойчивото производство и потребление. Европейският съюз и неговите държави членки разбират, че е от съществена важност да се премине към по-устойчиви икономика и начин на живот и да се предприемат действия в тази посока.

През юли 2008 г. Европейската комисия прие *План за действие за устойчиво потребление и производство и за устойчива промишлена политика* [29]. Неговата цел е да подобри цялостните характеристики на продуктите по отношение на въздействието им върху околната среда през целия жизнен цикъл, да насърчи и стимулира търсенето на по-добри продукти и производствени технологии, да помага на потребителите да правят по-добър избор [29]. В плана специално внимание е отделено на насърчаването на промишления сектор в Европейския съюз да се възползва от възможностите за иновации, за да запази лидерската си роля в областта на грижата за околната среда.

"Планът за действие" се основава на съществуващите подходи – законодателството в областта на техническите характеристики на продукти, схемите за екомаркировка, системите за управление на околната среда, стимулите за граждани и обществени институции за закупуване на продукти, съобразени с околната среда. Той допълва тези мерки и предвижда нови в случаите, където съществуват пропуски, за да се получи единно действие по интегриран начин. Освен това в него се проучват възможностите за насърчаване на устойчивото производство и потребление в международен план.

Мерките на Европейския съюз в областта на устойчивото производство и потребление се съсредоточават върху три главни цели:

- по-разумно потребление;
- по-добри продукти;
- подкрепа за усилията в световен план.

Мерки за по-разумно потребление

За постигането на по-разумно потребление е необходимо производителите и потребителите да имат висока степен на информираност за въздействието върху околната среда на произвежданите и използваните продукти, а също и за услугите. С оглед подобряване на енергийните характеристики на продуктите и екологичното им въздействие през целия жизнен цикъл "Планът за действие" предвижда преглед и разширяване на действащото евро-

пейско законодателство в областта на екодизайна и различните схеми за екомаркировка. Така например директивата на ЕС за енергийното етикетирание вече изисква от производителите и търговците да предоставят на потребителите етикети, указващи енергопотреблението на домакинските уреди.

Предприемат се действия и в подкрепа на екомаркировката на ЕС "Европейско цвете". "Планът за действие" предвижда разширяване на броя на обхванатите продукти и услуги, като се насочва върху тези, които имат по-голямо отрицателно въздействие върху околната среда. Предвижда се също да се улесни процедурата за фирмите, които кандидатстват за присъждане на тази маркировка.

Производство на по-добри продукти

Създаването на по-добри продукти изисква усилията да се насочат още на етапа на проектиране. "Планът за действие" в тази област включва разширяване на обхвата на директивата за екодизайн. Главното предназначение на тази директива е намаляване на енергопотреблението и анализ на жизнения цикъл на уредите. Това позволява да се взимат под внимание аспектите на околната среда – използването на материали, потреблението на вода, вредните емисии, въпросите, свързани с отпадъците и възможността за рециклиране. Комисията предвижда през 2012 г. да направи преглед на ефективността на разширената директива за екодизайн и от резултата ще се прецени дали тя да се прилага за всички продукти.

За да се намали отрицателното въздействие върху околната среда, е необходимо да се извърши постепенното спиране от производство на продуктите, които използват прекомерно природни ресурси, вода и енергия и водят до отделянето на вредни емисии. Необходимо е да се насърчи производството на ресурсно и енергийно ефективни продукти с добри екологични характеристики.

Подкрепа за усилията в световен план

Освен горепосочените основни насоки, планът предвижда действия и на световно равнище. С допълнителни мерки ще се засилват партньорствата – като партньорството ЕС – Азия (програмата Sustainable Water Management Improves Tomorrow's Cities Health – SWITCH), и ще се подкрепя организирането на международни кръгли маси и дискуссионни групи. По инициатива на Европейската комисия страните от Г-8, заедно с Китай, Индия и Южна Корея, на 7 юни 2008 г. взеха решение съвместно да установят международно партньорство и сътрудничество за енергийна ефективност. Насърчаването на международната търговия на екологосъобразни стоки и услуги е също цел на "Плана за действие".

Особености на европейската политика за устойчиво потребление

През последните години бяха разработени и приети на *европейско ниво* приложими политики, действия и инструменти.

В същото време промяната на потребителските и производствени модели не е приоритет единствено на дневния ред на ЕС. Това е област, в която активността на *страните членки* на местно ниво играе ключова роля.

Много от европейските политики и инструменти, необходими за влияние върху потребителските модели и околната среда в ключови сектори, са формулирани, приети и приложени на национално ниво. Някои страни членки развиват свои собствени програми или рамки за устойчиво производство и потребление или пък включват устойчивото производство и потребление в националните си стратегии за устойчиво развитие.

Допълването и кохерентността между дейностите на европейско и национално ниво в страните членки остава ***решаващ (критичен)*** етап. Европейската комисия е направила обзор на националните стратегии за устойчиво развитие, чиито многообразни подходи дават възможности за съвместни дейности [30].

Примери на национално ниво

Правителствата на Финландия, Германия, Швеция, Швейцария, Великобритания, Франция са лидери при разработването на национални политики в рамките на десетгодишната европейска програма за устойчиво потребление и производство.

В тази част са представени избрани примери за добри практики в някои страни членки, като илюстрация на специфични политики и инструменти за устойчиво производство и потребление на национално равнище [31].

Германия: Национален процес за устойчиво потребление и производство

Като директен отговор на решенията от Световната среща за устойчиво развитие в Йоханесбург Федералното министерство по околната среда започна национален процес за устойчиво потребление и производство, включващ всички заинтересовани страни [32]. Целта на този процес е:

- да представи нови инициативи, засягащи всички заинтересовани страни. Министерството организира работни срещи по различна тематика (напр. малки и средни предприятия, информационни стратегии, проекти за налагане на "качествено потребление" и "регионално потребление") с цел да стартира нови дейности от страна на заинтересованите страни;
- да подобри на координацията и мониторинга на съществуващите проекти чрез периодични доклади и срещи на заинтересованите страни.

Великобритания: Правителствена рамка за устойчиво потребление и производство

През 2003 г. правителството на страната обнародва документа "Да променим моделите: Правителствена рамка за устойчиво потребление и производство" във връзка с документите от Световната среща за устойчиво развитие в Йоханесбург [33].

Основните характеристики на британската програма са:

- използване на холистичния подход, който изисква оценка на целия жизнен цикъл на продуктите и услугите, засягащ проблемите в потока ресурси/отпадъци на възможно най-ранен етап;
- работа с пазара и идентифициране и откриване на пазарните недостатъци;
- включване на подходите за устойчиво потребление и производство в разработването и въвеждането на други национални политики;
- използване на пакета от политически мерки и извеждане на принципи за по-добра регулация;
- стимулиране на иновациите във всичките техни аспекти.

Финландия: Национална програма за устойчиво потребление и производство

Финландското правителство създаде през ноември 2003 г. комитет, чиито членове представят широк кръг от заинтересовани групи и организации със задача да напише доклад с предложения за Национална програма за устойчиво потребление и производство. Програмата, приета през 2005 г., определя допълнителните цели и мерки към политиката по околната среда, които ще позволят да се създаде във Финландия истинско екоефективно общество. Тя съдържа 73 специфични мерки и основните ѝ цели са:

- нарастване ефективността на материалите и енергията, използвани във всички сфери на икономиката;
- развиване на силна образователна програма;
- разработване и прилагане на екологични технологии.

Финландската програма за устойчиво потребление и производство обръща внимание и на публичния сектор и съдържа препоръки към органите на властта да създадат политика за "зелени" покупки.

Националната програма за налагане на устойчиво потребление и производство подтиква правителството да предложи идеята за развитие на *еко-ефективна европейска икономика* като крайъгълен камък на финландската политика в периода на европейското председателство на страната през втората половина на 2006 г.

Унгария: Мрежа за устойчиво потребление и производство

Унгарската мрежа за устойчиво потребление и производство представлява единствено по рода си в Централна и Източна Европа публично-частно секторно партньорство [34]. То е съставено от обединени групи на засегнатите страни и се изгражда в резултат от инициативите на UNEP със силната подкрепа на унгарското национално бюро и на Регионалния център за околна среда за Централна и Източна Европа. Мрежата, създадена през ноември 2002 г., има за цел да наложи диалог между заинтересованите страни и да разработва и въвежда стратегия и дейности за устойчиво потребление и производство. Ефективността на дейностите на мрежата се осигурява от участниците, покриващи всички заинтересовани страни (държавни органи, бизнес, граждански организации, академични среди и медии).

Устойчиво потребление в България

България като страна членка на Европейския съюз е въвела в своето **законодателство** задължителните европейски подходи, свързани с опазването на околната среда, защитата на потребителите, управлението на отпадъците и др. В съответствие с принципите на Декларацията от Рио де Жанейро са ратифицирани няколко *международни конвенции* и са възприети редица *доброволни модели*, прилагани в европейската практика за създаване на устойчиво потребление и продукция. Въпреки това все още съществуват известни празноти в националното законодателство в сферата на устойчивото потребление и производство.

След Конференцията на ООН в Рио де Жанейро през 1992 г. в страната бяха направени усилия за създаване на институционалните основи за управление и реализиране на процеса на устойчиво развитие чрез създаването на **Национална комисия по устойчиво развитие**. В процеса участваха някои държавни институции и неправителствени организации както на национално, така и на регионално и местно ниво.

В периода 1997 г. – 1999 г. по програма "Възможности 21" на Програмата за развитие на ООН се разработиха серия проекти на национално, регионално и местно ниво с цел ангажиране на **гражданското участие** в процесите на устойчивото развитие. Такива пилотни проекти се реализираха в областите Ловеч и Велико Търново и в общините Велинград, Свищов, Тетевен и Асеновград.

Във връзка с инициативата на ООН "Десетилетие за образование за устойчиво развитие", чието начало бе обявено през 2005 г., в България се разработва *Програма за подкрепа на образованието за устойчиво развитие* и се осъществяват няколко проекта с водеща роля на неправителствени орга-

низации. Опазването на околната среда и проблемите, свързани с нея, са включени в новите учебни програми в училищата в страната.

В публикувания през 2002 г. обзор от UNEP, в сътрудничество с Интернационала на потребителите (Consumers International – CI) [35], се обобщава постигнатото в сферата на въвеждането на политики за устойчиво потребление и производство в редица страни по света. Изследването има за цел да оцени степента на прилагане на *Ръководството на ООН за защита на потребителите* и по-точно *Секция G за устойчивото потребление*. В тази връзка е зададен въпросът: правителствата окуражават ли изследванията върху потребителското поведение, свързано с опазване на околната среда, за да идентифицират пътищата за създаване на по-устойчиви потребителски модели?

Всяка страна, участвала в проучването, се е самооценила. България е дала обща **оценка 4 по десетобалната скала** за дейността си по прилагане на политиката на ООН за устойчиво потребление и производство. За сравнение, страни като Белгия, Дания, Швеция са се оценили с 10, а с 9 – Германия, Холандия и Норвегия.

През 2007 г. на обществеността в страната беше предложен **Проект на Стратегия за устойчиво развитие на Република България** [36], в която е обособена специална част "*Устойчиво потребление и производство*". В проекта се предвиждат мерки за промяна на модела на потребление, които да доведат до трайна тенденция за намаляване на консумацията на енергия и на количеството генерирани отпадъци от опаковки в бита. Отчетено е голямото значение на обществените поръчки като мощно средство за промяна на модела на потребление. Предвижда се механизмът на "зелените" обществени поръчки да бъде използван за постигане на тези цели.

Правителствата играят важна роля при налагането на моделите на устойчивото потребление и производство. Трябва да се подчертае големият потенциал на държавната политика, свързана с ролята на обществените доставки при предлагането на продукти, опазващи околната среда, и като следствие разширяването на пазара на устойчиви продукти на национално ниво.

За съжаление до момента в България **липсва ясно изразена и целенасочена правителствена политика** за създаване на устойчиво потребление и производство. Трябва да се отбележи, че няма съгласуван подход за координация на политиките, програмите и проектите в различни сфери и различни нива в цялостния процес на устойчиво потребление. Ето защо устойчивите модели на потребление *нямат голяма популярност в страната или се прилагат много ограничено*.

До този момент у нас, с популяризиране на концепцията за "устойчиво потребление и производство", се е ангажирал създаденият през 2000 г. *Национален комитет на UNEP*. Българският комитет е една от близо 30-те подобни по света неправителствени структури на UNEP и има за цел да реа-

лизира на местно ниво инициативите и програмите на ООН. През ноември 2006 г. комитетът в партньорство с регионалното бюро за Европа на UNEP, Северен съюз за устойчивост (Northern Alliance for Sustainability) и Централноевропейската инициатива организират международна конференция на тема "Създаване на капацитет (възможности) на неправителствените организации за налагане на устойчиво производство и потребление в Югоизточна Европа".

Активни в тази сфера са редица неправителствени организации (НПО): фондация "Тайм Екопроекти", сдружение "Агролинк", фондация за биологично земеделие "Биоселена", фондация "Горичка" и др.

Втора глава

РОЛЯТА НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

В тази глава ще потърсим отговор на следните въпроси:

Кои са заинтересованите страни от създаване на устойчиво потребление в България?

Каква е ролята на заинтересованите страни от създаване на устойчиво потребление в България?

В тази глава е представено оригинално научно изследване, проведено от авторския колектив през 2007 г.

За целите на изследването е използван методът на "дълбочинното интервю". Разработена е анкетна карта с предварително установени основни тематични области, които се изследват с отворени въпроси. Проведени са 38 преки лични интервюта с широк кръг заинтересовани страни от проблемите на устойчивото потребление. Получените данни са анализирани и обобщени.

Въведение

Тази глава засяга въпроси, които не са разглеждани досега в България, въпреки тяхната актуалност и наложителност. Идентификацията и анализът на резултатите от представеното научно изследване ще подпомогнат и улеснят инициативите за създаване на политика за устойчиво потребление и производство в България. Заклученията, направени от проучването на заинтересованите страни, могат да послужат при разработването на Национален план за действие за устойчиво потребление чрез определяне на ключовите сектори за прилагане, на възможностите за интеграция в други политики и стратегии, на подходящите инструменти за постигане на устойчиво потребление в България.

Цел на изследването

Целта на изследването е да се *идентифицират вероятните решения за налагане на устойчиво потребление в България чрез проучване на заинтересованите страни.*

Методика

За целите на изследването е използван методът на *"дълбочинното интервю"*. По своята същност това е пряко лично интервю, осъществявано от един интервюиращ с един респондент в рамките на 45 – 60 минути, по предварително установени основни тематични области, които се изследват с отворени въпроси.

Този тип интервюта се провеждат от експерти, които са много добре запознати с изучавания проблем и са в състояние да разширят, обогатят, уточнят, коригират или променят представите за него. Изследователските проблеми, които се изучават с помощта на дълбочинното интервю, са слабо структурирани. Едно от основните предимства на метода е, че изследователят има голяма свобода при анкетирането на респондента (да открива нови насоки на разговор, да задълбочава даден въпрос, да пренебрегва друг и т.н.).

Изключително важно е по време на интервюто да се разберат мненията на заинтересованите страни по повдигнатите въпроси, да се разкрият новите аспекти, неизвестните нюанси, алтернативните гледни точки, нестандартните идеи, свързани с проблемите на устойчивото потребление.

В резултат на предварителни обсъждания сред членовете на работния екип е разработен *Въпросник*. Той съдържа *въвеждаща част*, представяща определението за устойчиво потребление, и *основна част* с общи въпроси, насочващи разговора с анкетираните.

Интервютата са проведени в периода септември – октомври 2007 г. в София и в други градове в страната по предварителна уговорка (време, място и други детайли) с интервюирания. На всички интервюта са направени аудиозаписи.

Описание на участниците в проучването

Оценявайки факта, че качеството на информацията, получена от дълбочинното интервю, зависи от компетентността на интервюирания, екипът обсъди списък на потенциални участници. С всички тях се установи контакт (по телефон, електронна поща, факс и др.), за да се запознаят предварително с целите на проучването и с основните въпроси за обсъждане. В резултат на това бе формирана група от 38 души, с които се проведе интервю. Сред тях са представители на заинтересованите страни от развитието на устойчивото потребление в България: експерти от държавната и общинската администрация, представители на бизнеса и браншовите организации, неправителствени организации, организации за оползотворяване на отпадъци от опаковки, асоциации на потребителите, представители на медии и специализирани издания, консултантски и сертифициращи фирми и обучаващи организации (табл. 1).

Таблица 1

Разпределение на участниците в проучването

Институция/организация	Участници (брой)	Относителен дял (%)
Държавни и правителствени органи:	13	34,2
Министерство на околната среда и водите (МОСВ)	4	10,5
Министерство на икономиката и енергетиката	3	2,6
Агенция по обществени поръчки	1	7,9
Министерство на образованието и науката	2	5,3
Министерство на земеделието и продоволствието	2	5,3
Български институт за стандартизация	1	2,6
Неправителствени организации (НПО)	4	5,3
Организации на потребителите в България	3	7,9
Организации за оползотворяване на отпадъци от опаковки	4	10,5
Бизнес и браншови организации	3	7,9
Производители и дистрибутори	2	5,3
Медии и специализирани издания	3	7,9
Консултантски и сертифициращи организации	4	10,5
Обучаващи организации	2	5,3
Общо	38	100

Резултати и дискусия

Политика за устойчиво потребление в България

Как се дефинира устойчивото потребление в България?

Участниците в интервюто показват оформен консенсус и определят устойчивото развитие като актуална тематика. Актуалността е причината в България също да се обсъжда устойчивото потребление. Според тях няма публичност на определението за устойчиво потребление. Обществото (потребителите) е слабо запознато със спецификата му и не го разпознава. Един от интервюираните вижда причината за това в твърде общото определение на устойчивото потребление. Разбирането на това понятие ще бъде по-пълно, ако то се конкретизира (например да се свърже с опазване на околната среда). Един участник заявява, че "за устойчиво потребление в условия на бедност, държавен и регионален монопол при обществените услуги, не може да се говори". Друг смята, че не е необходимо непременно да има висок икономически растеж, за да се налага устойчивото потребление в България. Той го разглежда като важна част от понятието устойчиво развитие, определено като "Да се запази природата за следващите поколения!".

Извадки от интервюта на участниците:

Сред управляващите е популярно схващането, че трябва да постигнем икономически растеж, за да можем да говорим за устойчиво развитие. Тази теза е дълбоко погрешна, тъй като става въпрос за бъдещето и бъдещите поколения. Дефиницията за устойчивото развитие гласи: "Да се запази природата за следващите поколения!", но влиза в противоречие с това, което се случва с българската природа в момента. Затова и не може да се говори за устойчиво развитие в България. Тази политика трябва да се разглежда в нейната цялост, а не да отразява частни интереси.

Много се говори за устойчиво развитие, съответно производство и потребление, но не се работи в тази област и много малко специалисти свързват това понятие със запазване на околната среда. Причината да се говори у нас вероятно е актуалността на темата в Европа и света.

За устойчиво потребление се говори, но най-малко за това говорят потребителите. Моето мнение е, че в тази област активни трябва да са заинтересованите страни.

Има ли необходимост от национална политика за устойчиво потребление?

Всички участници в интервюто споделят мнението (при това не само съдържателно, а и формално, достигащо до използване на еднакви фрази), че има необходимост от национална политика за устойчиво потребление. Според един от участниците тя трябва да се изразява в насърчаване на устойчи-

вото потребление от страна на държавата. Друг допълва, че акцентът в нея трябва да е върху продукта и продуктовата политика.

Участниците подкрепят мнението, че европейската политика за устойчиво потребление трябва да бъде приложена на национално равнище, по силата на пълноправното членство на България в Европейския съюз. Те дори отчитат закъснение в тази насока. Причините за закъснението са в липсата на административен капацитет, отзивчивост от страна на бизнеса, недостатъчна образователна дейност сред потребителите и ниска мотивираност на общинските власти за насърчаване на устойчиви практики на потребление.

Според двама от респондентите основите на политиката за устойчиво потребление в страната вече са поставени. Законодателната и нормативна рамка, свързана с околната среда, е оформена. Приети са закони и наредби, отнасящи се до изискванията към стоките и отпадъците от тяхната употреба.

Въпреки че политиката е представена на обществото, участниците смятат, че са нужни "действия, ангажименти, отговорности". Според тях причина за това е слабата организация по прилагането ѝ и "съпротивата на бизнеса". Някои от интервюираните критикуват проекта за Стратегията за устойчиво развитие, като подчертават негови слабости (например недостатъчната насоченост към продукта, липсата на мненията на НПО и др.).

Извадки от интервюта на участниците:

Категорично трябва да има национална политика за устойчиво потребление и в нея трябва да намери място потреблението на биологични продукти, като пример на продукт от устойчиво производство.

След като в ЕС има политика за устойчиво потребление, то ние като пълноправни членки на съюза трябва да осъществим тази политика на национално равнище, дори много сме закъснели. Ние вече сме част от ЕС, което означава, че сме част от една система на споделените ценности. Трябва да изповядваме определени ценности и затова сами трябва да се променим.

Политиката беше "хвърлена" на обществото, без да се отчита, че са нужни действия, ангажименти, отговорности. Това отново е в подкрепа на слабата организация за прилагането ѝ. В резултат на това естествено е бизнесът да се съпротивлява. Новите изисквания, свързани със специални разрешителни, ново оборудване и т.н. водят до повишаване на капиталовложенията. Никой не е склонен да дава пари, особено когато е убеден, че може да мине и "по друг път".

Къде е мястото на политиката за устойчивото потребление?

Повече от половината от участниците в интервюто посочват, че *политиката за устойчиво потребление трябва да бъде част от националната стратегия за устойчиво развитие*. Участниците, основавайки се на натрупания опит, предлагат да има *специално създадена институция – ведомство (агенция) или ведомство-лидер*. То трябва да поеме отговорността, да бъде

пряко ангажирано и да обезпечавя *координацията* между институциите, което е необходимо условие за политиката за устойчиво потребление и производство.

Според трима респонденти *политиката за устойчиво потребление трябва да бъде отделна*, за да се диференцира от други политики, да акцентира за устойчиво потребление и да има единна държавна концепция. Това предполага нейната ефективност.

Извадки от интервюта на участниците:

Мястото на тази политика е в дейността на неправителствените организации, частния бизнес, правителството и най-накрая потребителите. Всички те са заинтересовани от устойчивата политика.

Трябва да има агенция "отгоре", която да координира цялата дейност и същевременно да контролира. И в същото време да влезе в другите политики. Да бъде на подчинение на парламента, тъй като всяко министерство "дърпа към себе си".

Политиката за устойчиво потребление трябва да бъде включена в националната стратегия за устойчиво развитие, да бъде раздел от нея.

Действия за реализиране на политиката за устойчиво потребление в България

Какви действия идентифицирате за реализиране на политиката за устойчиво потребление в България?

Консолидиране на заинтересованите страни

По-голяма част от участниците в интервюто се обединяват около мнение, че реализирането на политиката за устойчиво потребление в България трябва да е резултат от интеграционен процес, в който се включват като *заинтересовани страни* – *държавната и общинската администрация, НПО, производителите, доставчиците, най-вече потребителите.*

Интеграция с други политики и стратегии

Политиката за устойчиво потребление трябва да бъде свързана с европейската политика в областта и да се подпомага от други политики, планове и програми. Предложени са следните възможности: *Национална стратегия за околна среда, Национална програма за управление на отпадъците, Национален план за развитие на биологичното земеделие, Национална стратегия за демографско развитие, общински стратегии и регионални планове* и др.

Респондентите споделят, че дейностите за реализиране на политиката за устойчиво потребление трябва да бъдат включени в *стратегията за устойчиво развитие (стратегията за устойчиво развитие е свързана с качеството на живот)* и да са в съответствие със стратегиите за развитие на ЕС.

Оценява се ролята на *стандартизацията* за създаването на по-добра нормативна уредба като механизъм за повишаване на конкурентоспособността и като възможност за премахване на техническите бариери пред търговията. Тримата от респондентите допълват това и с дейностите, свързани с контрола върху продуктите и опаковките, акредитирането на лаборатории за изпитване (напр. съответствие с европейските стандарти за състав на опаковките) и др.

Интеграция на различни сектори и инструменти

Участниците допълват, че за успешното прилагане на една национална политика е необходимо изготвянето на добра стратегия, следвана от подробен и *изчерпателен план за действие, покриващ различни сектори* – индустриална политика, енергийна ефективност, екопродукти и др.

Добра възможност за реализиране на политиката за устойчиво потребление се вижда в съчетаването на доброволните с регулаторните инструменти. Такъв пример е използването на европейските стандарти за опаковки като *доброволен подход*, обвързан с *регулаторни (административни) инструменти* – контрол от страна на районните инспекции по опазване на околната среда (РИОС), съгласно Наредбата за отпадъците от опаковки.

Създаване на потребителска култура

Участниците споделят мнението, че потребителската култура е от съществено значение и стои в основата на всички дейности, свързани с устойчивото потребление. Най-напред трябва да се осъзнае необходимостта от това потребление и след това да се създава инфраструктурата. Подобно мнение поддържа и друг участник, като допълва, че създаването на култура за устойчиво потребление може да се постигне чрез *обучение*.

Извадки от интервюта на участниците:

Моето лично мнение е, че това е един интеграционен общ процес. Самата дума "национална политика" трябва да бъде вкарана в реалността, за да се получи един интеграционен процес на взаимодействие и от тази гледна точка не е въпрос само на политика, въпрос е на създаване на някакви програми (т.е. на реално изпълнение). Включване на заинтересованите страни – доставчици, производители, най-вече потребители.

От съществено значение е прилагането на стандарти и добри практики в нашата област, напр. минимизирането на опаковки. В Англия съществува възможност да бъде наложена глоба на производител, за който се докаже, че не усвоява максимално опаковката.

Културата е на първо място. Най-напред трябва да се осъзнае тази дейност и необходимостта от нея и чак след това да се създаде инфраструктурата, имам предвид най-общо този термин. Много примери мога да посоча в тази връзка. Например ежедневно горят кофи за разделно събиране на отпадъци. Какво ли не се поставя в тях!?

Инструменти за постигане на устойчиво потребление в България

Кои инструменти могат да бъдат приложени за този тип политика?

Интервютата очертават няколко групи от възможни инструменти за постигане на устойчиво потребление в България.

Информационни инструменти

Нагласи, обучение, публична информация

Около 61 % от интервюираните участници виждат в *нагласите, обучението и публичната информация* подходящите инструменти за постигане на устойчивото потребление.

Един от участниците поддържа мнението, че основната цел на информационните инструменти е промяна на мисленето. Друг го дефинира като промяна на модела на потребление – "от поведенческият модел на хвърляне отпадъците от балкона към разделно събиране на отпадъците". За да може да се постигне това, респондентите предлагат обучение на различни нива (*висше, средно и основно образование*), след разработването на подходящи програми. Добър пример са организациите за оползотворяване на отпадъци от опаковки, които провеждат информационни кампании сред децата от най-ранна възраст в *детската градина*.

В обучението респондентите разпознават изключително важен инструмент, който може да формира *определена потребителска култура и потребителски стереотипи*. "В Европа и Америка днес е актуална "разумната (пестеливата)" консумация, за сметка на неограничената", според един от участниците.

Някои от участниците предлагат *ефективни информационни кампании* (в пресата, телевизията, радиото и др.) насочени към *потребителите* за намаляване на количеството и образуването на отпадъци, за разпознаване на продуктите, чието производство щадя околната среда. Става дума за екологични продукти, сертифицирани системи за управление на околната среда съгласно изискванията на ISO 14001 или Европейската схема за управление на околната среда и одитиране (EMAS).

Един от респондентите предлага да се възползваме от опита на другите страни в тази област – в Полша, Словакия и Чехия има проведени информационни кампании, които подготвят обществото за даден проблем. Такъв е случаят за създаване на нагласи в обществото за разделно събиране на отпадъци от опаковки. Тази информационна кампания е стартирала 3 години преди началото на дейността.

От информация имат нужда не само потребителите, но и *производителите*. Тя трябва да е насочена към: методите за намаляване на количеството и образуването на отпадъци; използването на европейските стандарти за опаковки; минимизирането на опаковката; намаляване използването на суровини и материали за опаковката; екодизайна; екотехнологиите и др. Производителите трябва да се стимулират, за да използват екомаркировката, ISO 14001, EMAS и др.

Екомаркировка

Около 71 % от интервюираните виждат в *екомаркировката* инструмент на политиката за устойчиво потребление. Аргументират се с това, че е знак за доверие, защото продуктът е сертифициран от независим орган.

Според респондентите в България няма интерес от страна на производителите към *Националната схема за присъждане на екомаркировка*. Проблемът виждат в това, че бизнесът не се насърчава от държавата да произвежда по определени стандарти от доброволните екологични схеми. Те посочват, че в Европа има добри примери за намаляване на данъците на производители на екологични продукти. Друг респондент допълва, че причина за това е и непознаването на *доброволните схеми за екомаркировка, екодизайна, еко-технологии, безотпадни технологии* и т. н. от страна на производителите.

Потребителска информация

Около 45 % от участниците в интервюто подчертават важността на *информацията за потребителя* като инструмент за устойчиво потребление. Респондентите поддържат тезата, че трябва да се даде възможност на потребителя да реализира своя информиран избор при покупката на стоки. Отбелязва се необходимостта от обучение на българските потребители за техните права и задължения.

Регистър на замърсяващи емисии

Едва 10, 5 % от интервюираните определят регистъра на замърсяващите емисии като инструмент за устойчиво потребление.

Правителствени практики

Около 40 % от участниците в интервюто определят правителствените практики и най-вече *"зелените" обществени поръчки* като инструмент за постигане на устойчиво потребление. Публичният сектор може да използва този инструмент като критерий за подбор на доставчиците. По този начин се насърчава широкото използване на екотехнологии, производството на богата гама от екологични продукти за опазването на околната среда. Мнението на един от респондентите е критерий за обществените поръчки да бъде *"иерархията за оползотворяване на отпадъците"*.

Регулаторни (административни) инструменти

Около 34 % от участниците в интервюто виждат в регулацията адекватен инструмент за постигане на устойчиво потребление. Всички те отчитат необходимостта от нормативни актове, наредби, закони, които да регламентират и да стимулират устойчиви производства, услуги и дейности. Според един от респондентите тези инструменти трябва да бъдат насочени основно към *производителите и доставчиците* на стоки и услуги за масовия потребител. Държавата трябва да създаде съответния регулаторен механизъм, "за да стимулира производителите и доставчиците да заработят в тази сфера и да отговорят адекватно на потребителите". Друг твърди обратното – регулаторните инструменти са добре разработени, а прилагането им доста изостава.

Икономически инструменти

Около 40 % от интервюираните определят икономическите инструменти като съществени за постигане на устойчиво потребление. Такива инструменти са *продуктовите такси*, въведени на основата на принципите "замърсителят плаща" и "отговорността на производителя". Таксите се заплащат за продукти, след чиято употреба се създават възможности за масово образуване на отпадъци, за опаковки, за батерии и акумулатори, за пневматични гуми и масла, електронно оборудване и др. Те имат за цел да стимулират производителите и търговците да предприемат мерки за намаляване образуването на отпадъци и използването на такива материали, които могат да се рециклират или оползотворяват.

Проблемите с въглеродните емисии (въглеродния интензитет), свързани с енергетиката и полезните изкопаеми, се управляват чрез Европейската схема за търговия с емисии и другите три механизма от Протокола от Киото. В България са валидни два от тях и са предвидени *такси, глоби* за реализирането им.

Един от участниците споделя, че икономическите инструменти, които могат да бъдат изключително силни и въздействащи, не се възприемат по този начин в нашата страна. *Глобите и санкциите са толкова малки*, че много често нямат необходимия ефект върху бизнеса.

Някои от интервюираните виждат в *икономическите инструменти възможност за подпомагане на определени производства и услуги*. Според един от респондентите *"данъчните облекчения* за тези, които инвестират в енергийната ефективност, са добър инструмент, въпреки че предложението бе отхвърлено наскоро от българския парламент". Друг предпочита *директното подпомагане* на производителите, за да компенсира високите цени и да предложи конкурентноспособен продукт на пазара.

Според участниците в проучването прилагането на задължителните и доброволните инструменти трябва да бъде балансирано – "да се въвеждат в

разумни граници" и "прекаляването със задължителни инструменти може да навреди на бизнеса".

Сертификациони инструменти

Около 34 % от интервюираните виждат и други инструменти за постигане на устойчиво потребление. Сред тези инструменти е *сертификацията*. Доверието, което тя води след себе си, и прилагането на процесния подход при стандартите за управление на качеството ISO 9001, за здравословни и безопасни условия на труд OHSAS 18001, за управление на околната среда ISO 14001, за управление на безопасността на храните ISO 22000 и са предпоставки за създаване на устойчиво потребление.

Един от респондентите споделя своите съмнения за сертификацията и предлага тя да бъде съчетана с "постоянен контрол на дейността или продукта на фирмата".

Извадки от интервюта на участниците:

Няма информация за екомаркировка, българският знак "Калинка" (за биохрани) не е познат на потребителя, многобройните знаци на етикета подвеждат потребителите, нужно е обучение на потребителите за това как да четем етикета. Организацията за защита на потребителите издава каталог за некоректните етикети.

Регулаторните (административни) инструменти съществуват, но само "на книга". Те трябва да доведат до реална практика. Един производител, който е нарушил правилата особено при храните, трябва да бъде осъден и да му се отнеме правото да работи.

Икономическите инструменти, които могат да бъдат изключително силни и въздействащи, не се възприемат у нас по необходимия начин. Глобите и санкциите са толкова малки, че много често нямат търсения ефект върху бизнеса (напр. Кремиковци или Паничище).

Аз споделям мнението, че както задължителните инструменти (обезпечени със закони и наредби), така и информационните инструменти (по-важни са за потребителите), са от съществено значение. Ние постоянно правим информационни кампании, като отпечатваме различни видове брошури, дигланки и др. с информация за потребителите. Необходимо е потребителите да се обучават непрекъснато, защото материята е много динамична, законодателството търпи промени, допълнения, актуализации и за това също трябва да са информирани потребителите.

Ключови сектори на национално ниво

Кои сектори разпознавате като ключови за националната политика за устойчиво потребление?

Определянето на ключови сектори за развитие на устойчивото потребление доведе участниците до разминаване в мненията. Около 16 % от интер-

виюираните смятат, че *всички сектори са важни* за устойчивото потребление – "няма сектор, който да не е от значение и да не е заинтересован от устойчивото потребление".

На първо място около 45 % от участниците поставят *енергетиката*. Енергийният сектор е особено важен, отчитайки факта, че влияе на всички останали. Освен това България е страната в ЕС с най-енергоемки производства – "в резултат на това продуктите ни са скъпи и слабоконкурентни". Един от участниците споделя, че от няколко години има програми за *енергийна ефективност*, "които изключително трудно се реализират по ред причини". Друг респондент допълва, че енергетиката е ключов сектор с проектите за поощряване производството и потреблението на енергия от *възобновяеми енергийни източници*.

Същият брой участници (около 45 %) посочват *отпадъците* като ключов сектор. Проблемите по управление на отпадъците са свързани основно с генерирането на големи количества отпадъци в редица отрасли поради прилагането на остарели технологии за производство. Страната се характеризира с недостатъчно развита инфраструктура, т.е. липсват инсталации за *предварително третиране, оползотворяване и обезвреждане на отпадъците*. Все още не всички населени места са обхванати от системи за организирано сметосъбиране на битови отпадъци. С бавни темпове се развива и организираното събиране на някои специфични потоци отпадъци – луминесцентни лампи, батерии, отработени масла, биоразградими отпадъци. Един от респондентите споделя мнението, че дейността за разделното събиране на отпадъците от опаковки се извършва формално, но след това се отива към изгаряне на отпадъци, а не към рециклиране, което е по-предпочитаното с оглед опазването на околната среда.

На трето място е поставен *транспортът*. Почти 34 % от респондентите смятат, че транспортът като цяло, а най-вече пътният, влияе отрицателно върху околната среда, – замърсява въздуха, създава шум и отпадъци. Според участниците в интервюто трябва да се увеличи производството на *биогорива* и да се модернизират *транспортната инфраструктура и автопаркът*.

На четвърто място е поставен *туризмът*. Около 24 % от участниците са на това мнение. Туризмът е един от приоритетните сектори в българската икономика, чийто потенциал се доказва от приноса му към брутния вътрешен продукт, износа и приходите от валутен обмен, както и създаването на работни места. Както отбелязва един от респондентите, в туристическите услуги могат да се включат редица дейности, свързани с устойчивото потребление (икономични осветителни тела, добра топлинна изолация, специални перилни препарати и др.). Според друг от интервюираните трябва да се развива преимуществено селският туризъм. Това е възможност да се представят специфични традиционни производства и занаяти и да се оживят някои селски райони.

Около 16 % от участниците в интервюто определят *хранително-вкусовата промишленост* като ключов сектор за развитие на устойчивото потребление. Според тях България е малка страна с ограничени ресурси. Развиването на тежката промишленост не е естествено и обосновано. Ето защо трябва да се работи в областта на устойчивото производство в хранителната промишленост.

Селското стопанство и по-специално биологичното земеделие се определят от 13 % от участниците като ключов сектор. Според тях България е аграрна страна и селското стопанство, в частност биоземеделието, е сектор, върху който трябва да се насочва тази политика. Акцентът е "екологични продукти от хранително-вкусовата промишленост".

Респондентите определят като важни сектори също *строителството, химичната промишленост, горското стопанство* и други сектори (*обществени услуги, образование, здравеопазване*).

Извадки от интервюта на участниците:

Образованието също е много важен сектор. В училищата още от най-ранна възраст децата трябва да се възпитават на устойчиво потребление. Трябва да се акцентира на здравословното хранене. Тази кампания, която в момента тече, е добра инициатива.

Отпадъците са ключов сектор, но не са единствените. Всички сектори са важни, няма такъв който да не е. Може би някои видове услуги имат по-малко въздействие върху околната среда.

Енергийният сектор е особено важен, отчитайки факта, че влияе на всички останали. Нашето производство е изключително енергоемко. От тук продуктите ни са скъпи и слабо конкурентни.

По отношение на транспорта и по специално горивата трябва да се увеличи производството на биогорива. Категоричен отрицателен пример е градският транспорт на София. В центъра не може да се диша в натоварените часове.

Ключов сектор е хранително-вкусовата промишленост, тъй като този сектор замърсява в голяма степен околната среда. Да вземем за пример една клиника. Производствените процеси в нея водят до отделянето на отпадни вещества в околната среда. Много малко са клиниците, в които има изградени пречиствателни станции. Причините за това са няколко. Едната е местоположението на клиниката. Ако тя се намира в село, където няма изградена пречиствателна станция, собствениците нямат финансови възможности да изгради станция за цялото село. В повечето случаи липсва подкрепа от местните органи на управление или от държавата.

Смятам, че политиката за устойчивото потребление би следвало да бъде насочена основно към стимулиране на дейностите извън публичния сектор, а именно биоземеделието, отпадъците, туризма и др. Тези сектори са определящи за страната ни и реализирането на една такава политика би довело до положителни резултати.

Национални консултации на всички заинтересовани страни по въпросите на устойчивото потребление

Около 34 % от участниците в интервюто отговарят, че няма проведени национални консултации с участието на заинтересованите страни по въпросите на устойчивото потребление. Смятат, че в България тази практика е с много малка популярност, но са убедени, че може да доведе до добър резултат. Подчертава се, че при такива консултации е важно "да се отчетат мненията и вижданията на всички заинтересовани страни", както и "да се стигне до консенсус". Всички участници в интервюто *оценяват положително и виждат смисъл в провеждането на национални консултации*, независимо от формите на проявата (конференции, симпозиуми, кръгли маси, комисии и др.) Един от участниците обобщава, че провеждането на консултации със заинтересованите страни е в основата на идентифицирането и формулирането на основните принципи, които следва да залегнат при изготвянето на една бъдеща политика за устойчиво потребление.

Голяма част от отговорилите посочват конкретни примери за консултации в различни сфери, но те не засягат въпросите на устойчивото потребление на национално ниво. Интервюираните са участвали или имат информация за такива консултации:

- държавните ведомства и специално МОСВ в рамките на осъществено публично-частно партньорство *организируют семинари* за запознаване на бизнеса и популяризиране на доброволните схеми за екомаркировка и EMAS;
- някои от анкетираните посочват *Националния съвет по отпадъците*, където участват представители от бизнеса, организациите за оползотворяване на отпадъците от опаковки, МОСВ, общините и други заинтересовани страни;
- през последните няколко години особено активни в тази област са НПО в страната. Българският национален комитет на UNEP организира *две работни срещи и международна конференция* в областта на устойчивото производство и потребление.

Извадки от интервюта на участниците:

Консултациите са изключително важни за устойчивото развитие. В България тази практика има много ниска популярност. Консултантските услуги се ползват от държавната администрация и бизнеса изключително рядко. Може би единствено при въвеждането на управленски системи, и то в много голяма част от случаите се въвеждат само на хартия, без впоследствие да се поддържат и усъвършенстват. Много често причината за въвеждането им не е осъзната потребност, а ограниченията, произтичащи от липсата на сертификат.

МОСВ в рамките на публично-частно партньорство организира семинари (4 семинара за EMAS, екомаркировки). Целта е бизнесът да се запознае и да се популяризират доброволните схеми, да се дискутират със заинтересованите страни добри практики и т.н.

НПО трябва да се ангажират с консултации. Особено важно е браншовите организации да участват в такива консултации. Трябва да се организират кръгли маси, обсъждания. Това е основата за добра координация между заинтересованите страни, за да се подобрят действията.

Българският национален комитет на UNEP организира:

- През 2001 г. – пилотен уърк-шоп за първи път в Централна и Източна Европа за възможностите за устойчивото производство и потребление в Централна и Източна Европа в МОСВ – София.

- През 2005 г. – Боровец, международна конференция "Възможности за устойчиво производство и потребление" с участие на МОСВ, Агенция за енергийна ефективност, някои неправителствени организации от страна на България.

- През 2006 г. – Боровец, уърк-шоп "Изграждане на капацитет за налагане на устойчиво производство и потребление в страните в Югоизточна Европа" (NGO Capacity Building for Promoting Sustainable Production and Consumption in South Eastern Europe", 23 – 26 November 2006, Hotel Rila, Borovets, Bulgaria).

Проекти и научни изследвания в областта на устойчивото потребление в България

Голяма част от участниците в интервюто нямат информация за разработването на проекти и научни изследвания в България в областта на устойчивото потребление. Много малко от респондентите са участвали или имат информация за проекти в областта на устойчивото развитие. Според тях особено активни в тази област са НПО, които разработват проекти за популяризиране на доброволните схеми на екомаркировка, рекламни и информационни издания за устойчиво потребление ("Зелен жокер" и "Зелен офис").

Заклучение

Политика за устойчиво потребление в България

Участниците в проучването смятат за *актуална концепцията за устойчивото потребление*, но се затрудняват да дадат обобщено определение. Те декларират, че в българското общество, особено сред потребителите, слабо се познава съдържанието на това понятие.

За разлика от развитите европейски страни, периодът на икономически промени в България предлага *уникална възможност за промяна на моделите на потребление*. Изказаните мнения в проучването подчертават, че "не е необходимо да постигнем висок икономически растеж, за да говорим за устойчиво развитие, респективно потребление". Всички участници споделят

мнението, че *има необходимост от национална политика за устойчиво потребление*. Отбелязва се закъснение в тази посока, макар че законодателната основа вече е поставена. Определят се някои причини за изоставането: липса на административен капацитет, отзивчивост от страна на бизнеса, недостатъчна образователна дейност сред потребителите и ниска мотивираност на общинските власти за насърчаване на устойчиви практики на потребление.

Според участниците в интервюто подходящото място на *политиката за устойчиво потребление е в националната стратегия за устойчиво развитие*. Открито е и друго мнение, че *политиката за устойчиво потребление трябва да бъде отделна*, което предполага по-голяма ефективност.

Действия за реализиране на политиката за устойчиво потребление в България

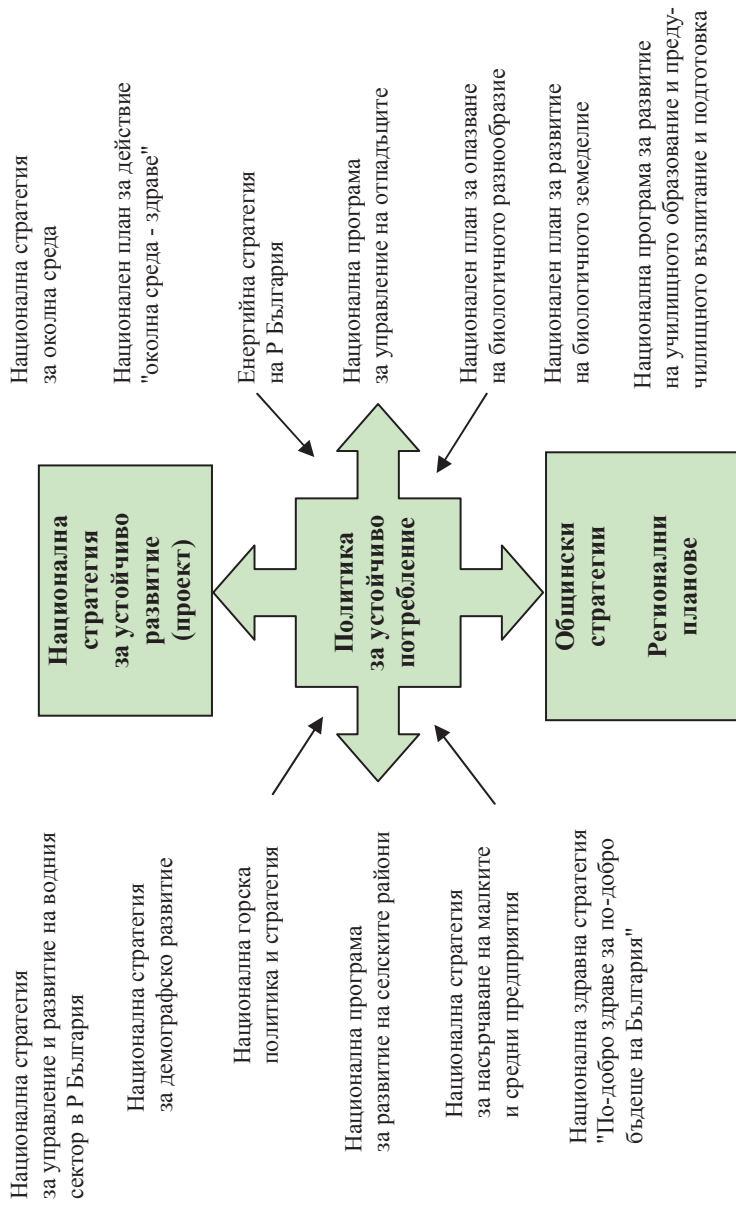
Устойчивото потребление изисква *интегриран подход*, който да обхване широк спектър от участници като *заинтересовани страни* – държавната и общинската администрация, НПО, доставчиците, производителите и най-вече потребителите. За постигане целите на устойчивото потребление е необходима ясна национална политика, насочена едновременно към потребителите и бизнеса. В нея трябва да бъдат застъпени ползите от нейното прилагане, както и стъпките за осъществяването ѝ.

Взаимното допълване и кохерентност на националната политика за устойчиво потребление с европейската политика в тази сфера е оценено от участниците в проучването. Националната политиката за устойчиво потребление трябва да бъде в съответствие с Европейската стратегия за устойчиво развитие и с други стратегически документи, насочена към увеличаване на конкурентоспособността, икономическия растеж и създаването на повече и по-добри работни места.

Участниците в интервюто оценяват *интегрирането на други национални политики и стратегии в политиката за устойчиво потребление* (фиг. 3). Според тях би било удачно политиката за устойчиво потребление да бъде замислена като част от една цялостна *политика за устойчиво развитие на страната*.

Прилагането на тази политика е свързано с изготвяне на *план за действие, покриващ различни сектори* – индустриална политика, енергийна ефективност, екопродукти и др.

Независимо от политическите декларации, в България *няма развита концепция за устойчивото потребление*. Вероятните причини за това са, че политиката за устойчиво потребление *не е поставена с висок приоритет в политическия дневен ред, а междусекторната и междуетатна координация са слаби*.

Фиг. 3. Интеграция на други национални политики и стратегии в политиката за устойчиво потребление

Инструменти за постигане на устойчиво потребление в България

За постигането на устойчиво потребление в България участниците в интервюто определят следните групи от инструменти:

➤ **Информационни инструменти:**

- нагласи и обучение – българските потребители и производители се нуждаят от повече и по-целенасочена информация под формата на обучение, комуникационни и информационни кампании. Обучението трябва да формира нагласи за устойчиво потребление;
- потребителска информация – трябва да се даде възможност на потребителя да реализира своя информиран избор при покупката, като се отчита необходимостта от обучение на българските потребители за правата и задълженията им;
- екомаркировка – необходимо е насърчаване на бизнеса да произвежда по определени стандарти от доброволните схеми и обучение на потребителите за разпознаването им;
- регистър на замърсяващите емисии.

➤ **Регулаторни (административни) инструменти** – има необходимост от нормативни актове, наредби, закони, които да регламентират и да стимулират устойчиви производства, услуги и дейности.

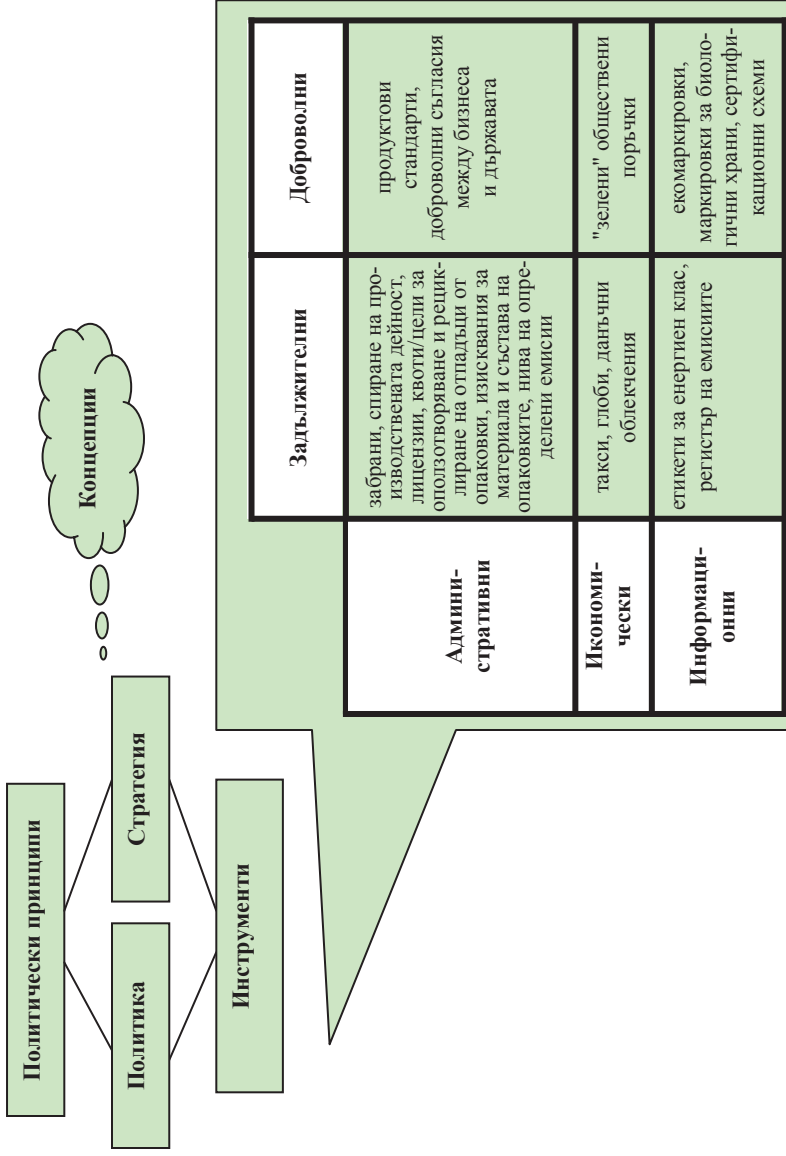
➤ **Икономически инструменти:**

- санкциониращи – такси, глоби, спиране на производствената дейност и др.;
- стимулиращи – данъчните облекчения за тези, които инвестират в енергийната ефективност, директното подпомагане на производители.

➤ **Правителствени практики** – необходимо е да се поощряват "зелените" обществени поръчки, които биха подпомогнали политиката на устойчиво потребление в публичния сектор.

➤ **Сертификационни инструменти** – поощряване и подпомагане на сертификацията на фирми съгласно изискванията на стандартите ISO 9001, OHSAS 18001, ISO 14001, ISO 22000 и т.н.

Връзката между политиката, стратегията и инструментите за постигане на устойчиво потребление са показани на фиг. 4. Тя представя и идеята за интегриране на **задължителните и доброволните инструменти**, което е гаранция за осъществяването на успешна национална политика за устойчиво потребление.

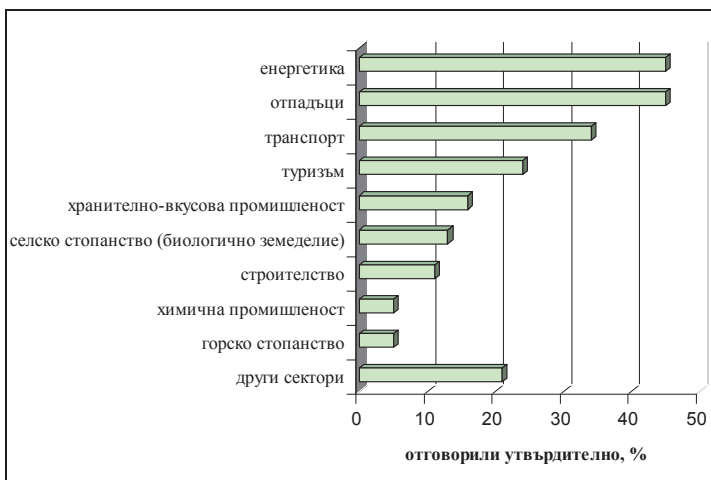

Фиг. 4. Връзка между политиката, стратегията и инструментите за устойчиво потребление

Ключови сектори на национално ниво

Участниците в интервюто определят като ключови секторите: енергетика, отпадъци, транспорт, туризъм, хранително-вкусова промишленост, селско стопанство и по-специално биологично земеделие, строителство, химична промишленост, горското стопанство и други сектори (публични услуги, образование, здравеопазване).

Разпределението на ключовите сектори, съгласно мнението на респондентите, е показано на фиг. 5.

Забележка: Сумата от процентите на отговорите е повече от 100, тъй като е възможен повече от един отговор.

Фиг. 5. Разпределение на ключовите сектори, съгласно мнението на респондентите

На основата на това може да се обобщи, че политиката за устойчиво потребление би следвало да бъде насочена основно към стимулиране на дейностите в горните сектори, където реализирането на такава политика би довело до положителни резултати.

Национални консултации на всички заинтересовани страни

Всички участници в интервюто оценяват положително и виждат острата необходимост от провеждането на национални консултации за устойчиво потребление, независимо от формите на проявата (конференции, симпозиу-

ми, кръгли маси, комисии, научноизследователски проекти и др.). По този начин ще се идентифицират и формулират основните принципи, които следва да залегнат при изготвянето на бъдещата политика за устойчиво потребление.

В сравнение със страните от Западна Европа, където нуждите на устойчивото потребление са насочени към нарастващото потребление, синоним на подобряване на благосъстоянието, политиката и действията в тази област у нас имат нужда от концентриране върху ефективността на производството, потреблението и използването на ресурсите. Икономическите промени в България предлагат уникална възможност за "скок" към по-устойчиви модели на производство и потребление.

Трета глава

ПРИМЕРИ ЗА УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ*

В тази глава ще потърсим отговор на въпроса:

- Как българските потребители могат да намалят отрицателното въздействие върху околната среда от своето потребление?

Въведение

От проведеното проучване сред заинтересованите страни от налагането на устойчивото потребление в България и от представените анализи (вж. втора глава) могат да се направят няколко важни извода:

1. Потребителите са двигателят на устойчивото потребление и играят важна роля за постигане на устойчивото развитие. За да настъпи промяна в сегашните неустойчиви тенденции, те трябва да бъдат добре информирани и да вярват, че техните действия могат да доведат до промени.
2. Необходимо е прилагане на интегриран подход за налагане на устойчиви потребителски модели в страната.

Отчитайки факта, че разбирането за устойчивото потребление може да стане по-пълно, ако то се конкретизира, авторският колектив реши да представи в тази глава съществуващи примери за устойчиво потребление в нашата страна. Така българските потребители могат да осъзнаят, че купуваните и използваните от тях продукти и услуги оказват въздействие върху околната среда.

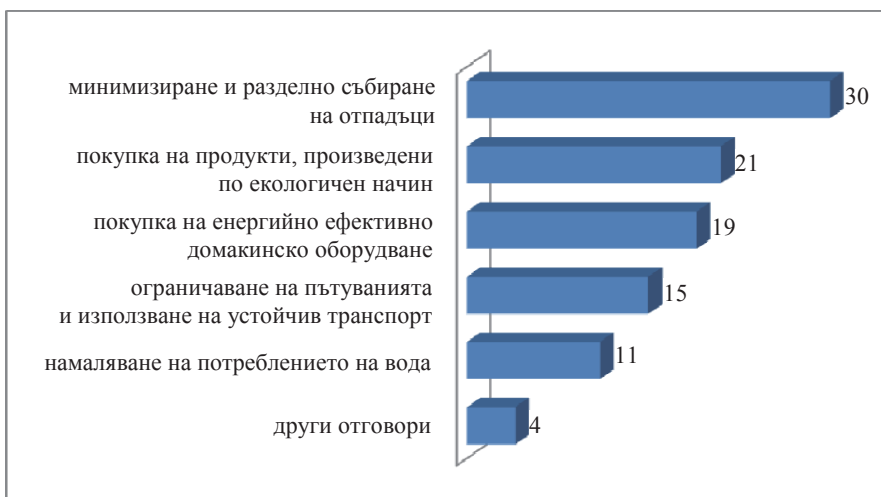
Правителствените политики са насочени към ограничаването на неустойчивите модели на производство чрез въвеждането на глоби и санкции. Насърчаването на устойчиво потребление чрез развитие на пазара на екологични продукти като национална политика също може да доведе до значителни екологични и социални ползи.

В доклад на *Европейската агенция по околна среда* (ЕАОС) [37] са представени основните области, които формират най-съществената част от потреблението на домакинствата и оказват най-голямо отрицателно въздействие върху околната среда. Това са: *потреблението на храни и напитки, потреблението на вода и енергия в жилището, създаването на отпадъци, личните пътувания и туризма.*

* Илюстрациите на примерите към тази глава са направени от Георги Дончев.

От друга страна, проучването "Евробарометър" [38] в 25 страни – членки на Европейския съюз, представя информация за отношението на европейските граждани към устойчивото потребление и производство¹.

В това проучването през 2009 г. е изследвано мнението на потребителите за дейностите с *най-голямо въздействие за решаване на екологичните проблеми* (фиг. 6).

Фиг. 6. Дейности с най-голямо влияние за решаване на екологичните проблеми според европейските потребители (отговорили, %) [38]

Според 30 % от европейските граждани дейностите по минимизиране и разделно събиране на отпадъците ще допринесат в най-голяма степен за решаване на проблемите, свързани с околната среда. Купуването на продукти, произведени по екологичен начин, и използването на енергоспестяващи уреди в домакинството са посочени съответно от 21 % и 19 % от анкетираните.

Според 26 % от българските потребители чрез купуването на екологични продукти може да се намали отрицателното въздействие върху околната среда, докато използването на енергоспестяващи уреди в домакинството се посочва от 20 % от анкетираните.

¹ Изследването е проведено под формата на индивидуални интервюта с гражданите в домашна среда и на техния национален език през април 2009 г., като в България са анкетирани 300 души.

Само 15 % от интервюираните европейски граждани са отговорили, че устойчивият начин на придвижване и по-редките пътувания биха довели да решаване на екологичните проблеми. За 11 % от респондентите полагането на усилия за използването на по-малко вода също е от съществено значение.

От друга страна, проучванията на авторите през последните години показват, че в България изследванията върху потребителските нагласи и възприятия за устойчиво потребление са изключително малко. Основната причина за това са ограничените примери за устойчиво потребление, които се свеждат най-вече до покупката на продукти (храни) с екологични маркировки, електроуреди с висок клас на енергийна ефективност, разделното събиране на отпадъци от опаковки и "зелени" обществени поръчки [39, 40].

В тази глава са разгледани три примера за устойчивото потребление:

- за индивидуалните потребители и домакинствата – *покупки на биологични продукти и разделно събиране на отпадъци*;
- за държавната и общинската администрация – *"зелените" обществени поръчки*.

Анализирани и дискутирани са законодателството, съществуващите практики и перспективите за насърчаване на устойчивото потребление в тези сфери.

Купуване на екологични продукти

Продуктите, които се купуват и ползват всеки ден от потребителите, оказват значително въздействие върху околната среда. Въздействието започва от материалите, използвани за тяхното производство, през енергията, необходима за потреблението им, до отпадъците, които създават след излизането от употреба.

Малко над половината от гражданите на ЕС (55 %) твърдят, че когато купуват или използват продукти, са напълно запознати с най-значимите им въздействия върху околната среда. Това са предимно по-възрастни потребители, с висока степен на образование, които работят и живеят в градовете. Не така стоят нещата за потребителите от Кипър, Литва и България. Около шест на всеки 10 анкетирани в тези страни отговарят, че знаят много малко или почти нищо за въздействието на продуктите върху околната среда [38].

Пример 1:

Купуване на хранителни продукти от екологично (биологично) земеделие и животновъдство

Защо биологично земеделие?

През последните години концепцията за устойчиво развитие печели все повече последователи. Като пример за устойчиво земеделие в нашата страна може да се посочи биологичното производство. То се основава на методи, опазващи околната среда, поддържа и развива екосистемите, включително биологичните цикли и почвеното плодородие, използва местните природни ресурси.

Това производство забранява употребата на синтетични пестициди, хербициди, изкуствени торове, растежни регулатори и генетично модифицирани организми, а така също и употребата на антибиотици и хормони. Насочено към животновъдството, биологичното фермерство се основава на естествения начин на отглеждане на животните [41].

Българското законодателство за биологично земеделие

През 2001 г. в България се въвеждат два основни документа, които разглеждат специалните изисквания за производство и означение на продуктите от растителен и животински произход. Това са:

- *Наредба 22* на Министерството на земеделието и горите за биологичното производство на растения, растителни продукти и храни от растителен произход и неговото означаване върху тях от 4.07.2001 г. (обн., ДВ, бр. 68 от 3.08.2001 г.);
- *Наредба 35* на Министерството на земеделието и горите и на Министерството на околната среда и водите за биологично отглеждане на животни и биологично производство на животински продукти и храни от животински произход и неговото означаване върху тях от 4.07.2001 г. (загл. изм., ДВ, бр. 13 от 2006 г.).

Наредбите регламентират начините на производство, преработка, контрол и маркировка на биологичното земеделие. В тях е въведен и *българският знак за биологично производство* (фиг. 7). Това е добър пример за маркировка, която помага на потребителите да разпознават биологичните храни и да направят информиран избор при пазаруването.

Фиг. 7. Българският знак за биологично производство

Със *Закона за защита на растенията*, *Закона за животновъдството*, *Закона за храните* и приетите *Наредба 22* и *Наредба 35* се поставят основите за развитието на биологичното земеделие, което отговаря напълно на изискванията за устойчиво развитие на селското стопанство и за опазване на биологичното разнообразие.

Производство на биологични храни

Отчитайки особеностите на българското селско стопанство и природните дадености на страната, може да се каже, че производството на биологични продукти е подходящо за България. По данни на Министерството на земеделието и храните (МЗХ) към края на 2010 г. по биологичен начин се обработ-

ват 25 648 ха, което съставлява 0.47 % от общата използвана земеделска земя в България. Най-голям ръст се наблюдава в периода 2006 г. – 2007 г., когато тези площи нарастват четири пъти.

Към 2012 г. общият брой на регистрираните в България биологични оператори (производители и търговци) е 820 и бележи ръст от 75 % спрямо 2009 г.¹ Биосертификацията и процедурите за контрол са преминали растениевъдни стопанства, оранжерии за зеленчукови култури и плодове, стопанства за биологично производство на семена и посадъчен материал, животновъдни ферми, пчелни семейства и др.

Преработката на биологични земеделски продукти в страната включва: преработка на култивирани билки, подправки, семена и кореноплодни, преработка и консервиране на плодове, плодово-зеленчукови и зеленчукови храни, преработка и разфасоване на пчелен мед и пчелни продукти, преработка на култивирани и диворастящи билки, производство на масла и козметични продукти чрез преработка на етеричномаслени култури, преработка на краве и козе мляко, която включва производство на кисело мляко, сирене и сметана.

Пазар на биологичните продукти в България

В България биологичните земеделски продукти и храни все още нямат силно изразено пазарно присъствие. Търговията с тях е *в стадий на зараждане* [42]. Въпреки че през последните години броят на биологичните оператори (фермери, производители, преработватели, вносители и търговци) значително се е увеличил, пазарът все още има огромен потенциал. В Европа делът на биопродуктите е 3.60 % от всички продажби на продукти, а в България – едва 0.03 % [43].

Голяма част от произвежданата в България сертифицирана биологична продукция се изнася за западноевропейските страни (билки, подправки, етерични масла, зеленчуци, мед). В същото време в страната се внасят сертифицирани биологични продукти, които се радват на значителни продажби и реклама (детски храни, вкусови стоки и др.).

Биологичните продукти се предлагат в големите вериги хипермаркети и супермаркети. На този етап единствените магазини, които са специализирани в продажбата на биологични продукти, са базирани в София и някои големи градове в страната [43].

Потребители на биологични храни

Според национално представително проучване, проведено през 2004 г. [42], по-голяма част от българските потребители не разпознават биологич-

¹ www.mzh.government.bg/

ните продукти и специфичния им начин на производство, като ги свързват най-вече със здравословния ефект, който те оказват.

Друго проучване, проведено пет години по-късно представя аналогични резултати [43]. Потребителите в България нямат изградени навици за избор на биологични продукти. Голяма част от покупките са по-скоро инцидентни, отколкото плод на целенасочено търсене. Повечето от половината граждани никога не са купували биопродукти или не знаят какво представляват [43].

Основавайки се на проведени изследвания [42, 43, 44] през последните години, потребители на биологични храни в България могат да се разделят на:

- "случайни" потребители – тези, които купуват инцидентно водени от своето любопитство и възможността да опитат нещо ново и различно;
- "твърди" потребители – тези, които проявяват подчертан интерес към биологични продукти. В нашата страна тази група представлява едва 13 % от населението над 18 години. Това най-вече са потребители в активна възраст – 60 % на възраст между 18 – 40 години с по-висока степен на образование и доходи над средните. От тях с висше образование са 30 % и със средно образование – 63 %. Повече от половината от анкетираните (52 %), отнасящи се към тази група, са жени. Това са потребителите, които живеят предимно в София и областните градове (57 % от анкетираните) [42].

Главните причини потребителите да не купуват биологични продукти в магазина, са: липсата на разнообразие на пазара, проблемите с регулярността на доставките, недоверието в контролните органи или несигурността, че продуктите са наистина биологични.

Голяма част от потребителите търсят специална маркировка (знак) върху етикета, която дава информация за хранителните биологични продукти. Те подчертават необходимостта от информация и обучение за това. Тези, които отговарят, че не търсят такъв знак, се аргументират с това, че не познават този тип маркировки, не са информирани за съществуването им и не са ги срещали досега.

Перспективи

Разработени са *Национален план за развитие на биологичното земеделие за периода 2005 г. – 2013 г.* и *Национална агроекологична програма 2007 г. – 2013 г.*, които имат за цел разширяване на възможностите за биопроизводство и насърчаване на потреблението на биологични продукти. От анализа на тези документи може да се заключи, че стимулирането на биопроизводителите чрез плащания и субсидии е положителна мярка. Общите цели на агроекологичните плащания са:

- да се насърчи въвеждането и постоянното използване на екологосъобразни методи за селскостопанско производство, които защитават или подобряват природната среда и допринасят за: а) постигането на устойчив модел на управление на земята; б) запазването на богатото природно наследство на България и в) повишаването на стандарта на живота на хората;
- да се допринесе за защитата на почвените и водните ресурси в съответствие с националните цели и задълженията към ЕС;
- да се осигурят конкурентни компенсаторни плащания за земеделските производители и останалите ползватели на земята, които доброволно управляват земите си по благоприятен за околната среда начин;
- да се стимулират създаването и използването на нови пазари за: а) качествени продукти (напр. биологични продукти), които се произвеждат по екологосъобразен начин и влияят благоприятно върху човешкото здраве; б) други екологични стоки и услуги, включително развитието на селския туризъм и свързаните с него възстановителни дейности.

Площите, подпомагани по агроекологичните мерки до 2013 г. трябва да достигнат 110 000 ха от използваемите земеделски площи. В Плана за развитие на биологичното земеделие се залага също продажбите на биологични продукти в България да се увеличат до 3 % от общия пазар на хранителни продукти до 2013 г.

Заклучение

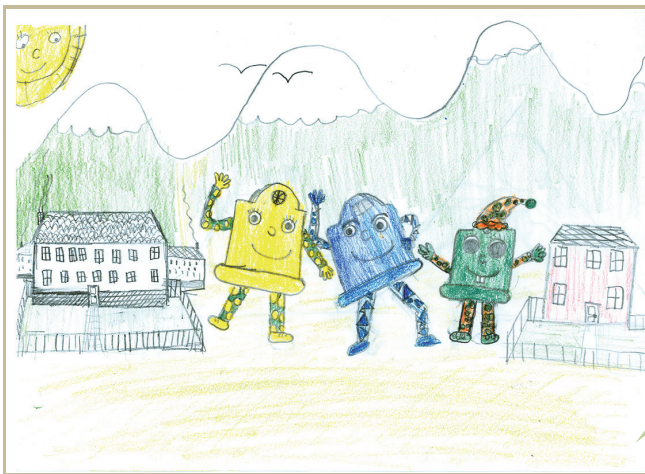
Продуктите от биологичното земеделие имат *ниска популярност* сред потребителите. Информацията за биологичните храни е недостатъчна, правилата за производство и сертификация се нуждаят от допълнително популяризиране и рекламиране. Липсват обществена нагласа и разбиране за същността, принципите и методите, които ръководят биологичното земеделие.

Производителите на биологични продукти трябва да информират потребителите за целите на биопроизводството, характеристиките на биохраните, техните предимства пред останалите стоки на пазара (по-здравословни, по-полезни, по-вкусни) и кое налага заплащането на по-високата им цена. При обучението особено внимание трябва да се отдели на екомаркировките, които гарантират екологосъобразния начин на производство и отличават "истинските" от "фалшивите" биопродукти. За тази цел могат да се използват различни инструменти – разяснителни кампании, печатни материали, средства за масова информация и др.

Разделно събиране на отпадъци

Според прогнозите на ЕАОС в периода 2005 г. – 2020 г. се очаква годишното количество на общинските отпадъци да нарасне с 25 % [45]. Ако общото количество на общинските отпадъци за целия Европейски съюз, генерирано през 2020 г. (т.е. около 340 млн. т), бъде разстлано по повърхността на земята, то би покрило територията на Люксембург с пласт с дебелина от 30 см или територията на Малта с пласт с дебелина 2,5 м!

Тези резултати показват, че трябва да се увеличат усилията за намаляване на отпадъците. *Предотвратяването, пренасочването им от депониране и тяхното възстановяване имат ключова роля за намаляване на отрицателното въздействие върху околната среда.* В страните от Европейския съюз се използват екологични модели за управление на отпадъците.

Пример 2:

Българският модел за управление на отпадъци от опаковки и поведението на домакинствата при разделното събиране

В България регистрираното количество общински отпадъци за 2009 г. е 468 кг на глава от населението, като почти 100 % (451 кг) от тях се депонират. Нашата страна е единствената сред страните от ЕС с такъв висок процент на непреработени отпадъци [46].

Законодателството в областта на управлението на отпадъците

С цел създаване на интегрирана рамка за управление на отпадъците, която да доведе до намаляване на въздействията върху околната среда, причинени от генерираните отпадъци, е приета Национална програма за управление на дейностите по отпадъците за периода 2009 г. – 2013 г. (НПУДО). Тя е

разработена на основание на изискванията на чл. 77 от Закона за опазване на околната среда (ЗООС) и чл. 28 от Закона за управление на отпадъците (ЗУО). НПУДО определя насоките за устойчиво управление на отпадъците и рамката за вземането на решения в съответствие със законодателството и политиките на Европейския съюз. В страната ни са приети:

1. *Закон за управление на отпадъците (ЗУО)* [47], който регламентира екологосъобразното управление на отпадъците с цел да се предотврати, намали или ограничи вредното им въздействие върху човешкото здраве и околната среда.
2. *Наредба за опаковките и отпадъците от опаковки* [48], която определя целите при пускането на пазара на опаковки и утвърждава мерките за намаляване на отпадъците от опаковки чрез многократна употреба на опаковките, рециклиране и оползотворяване на отпадъци от опаковки.
3. Други подзаконовни нормативни документи.

Ролята на българския бизнес

Към 2012 г. в България има девет дружества по оползотворяване на отпадъци от опаковки (Екопак, Екобулпак, Булекопак, Репак, Рекопак, Импакт Корпорейшън, Екоресурс България, Екоколект и Ню Рисайкъл Дженерейшън), лицензирани от Министерството на околната среда и водите. Всяка от организациите има свой запазен знак, който членовете поставят върху опаковките на предлаганите от тях продукти (фиг. 8). Организациите определят по-ниски такси за своите членове, за да се стимулира обединяването на бизнеса за решаването на този екологичен проблем.

Фиг. 8. Отличителните знаци (лого) на някои организации за оползотворяване на отпадъците от опаковки, лицензирани от МОСВ

Според информация от Изпълнителната агенция по околна среда (ИАОС) [49], през 2009 г. системата за разделно събиране обхваща 162 общини в страната и общините Троян и Карлово, които имат разработени системи от 2004 г., изградени със собствени средства. По данни на ЕСГРАОН [50] населението по постоянен адрес в тези общини към 31.12.2009 г. *общо е 7 165 452 жители.*

Общо 6 018 765 са жителите от тези 164 общини, обхванати от системата за разделно събиране. Това представлява 80 % от населението на страната.

Информационни кампании

Разделното събиране на отпадъци от опаковки е немислимо без ангажираността на обществото. По силата на националното законодателство в тази област организирането и осъществяването на *информационни кампании* за участие на потребителите в системи за разделно събиране на отпадъци от опаковки е вменено като ангажимент на националните организации за оползотворяване на отпадъците от опаковки. Те също са задължени да изготвят и реализират образователни програми, насочени към детски заведения и учебни институции, целящи популяризиране на дейностите по разделно събиране и рециклиране на отпадъци от опаковки, както и да организират семинари и други срещи за популяризиране на своите цели и задачи.

Разделното събиране на отпадъци и поведението на домакинствата

В рамките на изследователския проект "Устойчиво потребление в България – промяна на моделите" [51] е проведено национално представително проучване. То има за цел да установи отношението на индивидуалните потребители към разделното събиране на отпадъци от опаковки, практиката на домакинствата, оценката за създадените условия за разделно събиране, основните нагласи по отношение на околната среда и използването на природните ресурси. Проучването е извършено през месеците септември – октомври 2010 г. и в него са участвали 968 пълнолетни жители на общините, на чиято територия се извършва разделно събиране на отпадъци от опаковки.

Резултатите от проучването показват висока степен на информираност и познаване на правилата, които следва да се спазват при събирането и изхвърлянето на домакинските отпадъци. Изключение правят около 14 % от участвалите в проучването. Сред неинформираните процентът на респондентите с образование под средното е два пъти по-висок в сравнение с този на по-високо образованите.

Получените резултати позволяват да се направи заключението, че свързаните с разделното събиране на отпадъци информационни и разяснителни кампании като цяло са постигнали добър резултат, но все още има информационни полета, които трябва да бъдат покрити. Казаното се отнася до информираността на гражданите, но ще бъдат нужни значително повече усилия и разходи, включително в областта на допълнителната информация, за да се превърнат общите знания в устойчиво всекидневно поведение.

Перспективи

Основна цел за постигане на устойчиво потребление и производство в проекта на Стратегията за устойчиво развитие на Р България е *намаляването на количеството на отпадъците и въвеждането на модерни схеми за тяхното управление*.

За осъществяване на тези цели са предвидени мерки, свързани както с предотвратяването и намаляването на образуването на отпадъци, така и с рециклирането и оползотворяването им. Някои от предвидените в стратегията дейности за постигане на определените цели в сферата на отпадъците са:

- предотвратяване и намаляване на образуването на отпадъци чрез въвеждането на *"чисти" технологии и издаване на комплексни разрешителни*;
- управление на специфичните потоци отпадъци, в съответствие с изискванията на ЕС чрез въвеждане на *системи за разделно събиране и третиране* на различни специфични потоци отпадъци, в т.ч. на биоразградими отпадъци и опасни отпадъци от домакинствата;
- увеличаване на дела на *рециклираните и оползотворени отпадъци* спрямо дела на депонираните чрез увеличаване на количеството разделно събрани отпадъци и създаване на икономически стимули за оползотворяване на отпадъците;
- участие на обществеността в управлението на отпадъците чрез провеждане на *информационни кампании* и обучение в училищата.

Заключение

България е приела комплексен подход към опазването на околната среда и управлението на отпадъците, залегнал в Закона за опазване на околната среда и Закона за управление на отпадъците. В страната е приета *законова и нормативна уредба* в областта на отпадъците от опаковки, напълно хармонизирана с европейското законодателство. При организирането и финансирането на дейностите, свързани с отпадъци, се прилагат принципите "замърсителят плаща" и "отговорност на производителя".

Наред със *законодателните* мерки в сферата на рециклирането и оползотворяването на отпадъци от опаковки, перспективни за нашата страна се

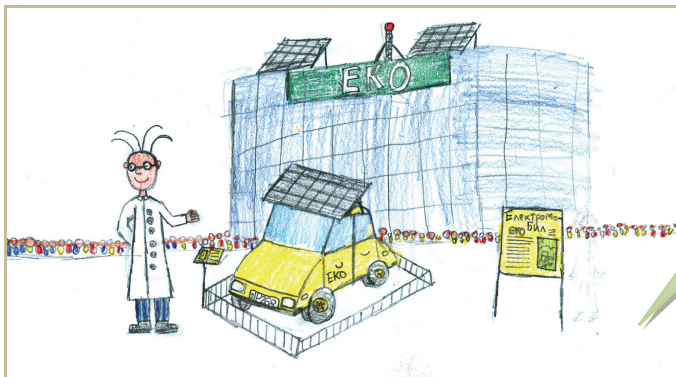
очертават и друг тип инструменти: *икономически* поощряващите и възпиращи подходи, съчетани със силата на *информационните* инструменти (нагласи, обучение, публична информация и др.).

Резултатите от изследванията показват, че разделното събиране на отпадъците е един от сравнително малкото случаи в изследването, когато поведението или нагласите на запитаните лица зависят от образователното им равнище. По-високо образованите жители по-често събират разделно отпадъците от домакинството. Разделното събиране на отпадъци от опаковки се прилага по-често в градовете, като най-голям е делът в София. Четири пъти по-рядко го правят жителите на селата.

Успехът на българския модел за управление на отпадъците от опаковки се крие и в *участието на всички заинтересовани страни* в процеса – държавни и общински власти, частни и обществени предприятия, екологични организации и физически лица.

"Зелени" обществени поръчки

Държавните и общинските власти са основните потребители на продукти и услуги. В Европа те изразходват равностойността на 17 % от брутния вътрешен продукт на ЕС. С възможността да избират стоки и услуги с по-ниско въздействие върху околната среда те могат да дадат значителен принос за устойчивото потребление и производство.

Пример 3:

"Зелени"
обществени
поръчки
в България

"Зелени" обществени поръчки – определение

Зелените обществени поръчки се дефинират като *"процедура, чрез която публичните органи се стремят да получат продукти, услуги и строителни работи с намалено въздействие върху околната среда през целия им жизнен цикъл, вместо продукти, услуги и строителни работи със същата основна функция, които иначе биха били предоставяни"* [52].

Защо "зелени" обществени поръчки?

Чрез "зелените" обществени поръчки могат да бъдат постигнати значителни икономически ползи и такива за околната среда. Възлагането на такива поръчки ще създаде предпоставка за намаляване на вредните емисии и отпадъците, увеличаване на енергийната ефективност, развиване на екологични производства и създаване на работни места. Това ще стимулира и използването на екологичен обществен транспорт и на биологични хранителни продукти.

Въпреки това, проучването, проведено от Програмата на ООН по околна среда и Европейската агенция по околна среда през 2007 г., установява, че в страните от Югоизточна Европа (включително България и Румъния) "зеле-

ните" обществени поръчки се приемат с много малко внимание и не е постигнато развитие при прилагането им [53]. В доклада, разглеждащ политика за устойчиво потребление и производство в тези страни и дейностите по прилагането ѝ, се отбелязва, че от България и Румъния, като новоприсъединили се страни към ЕС, се очаква постепенно въвеждане на европейските практики за "зелени" обществени поръчки.

Предпоставки в националното законодателство

Приемането на европейските практики за "зелени" обществени поръчки се улеснява, когато националното законодателство съдържа подходящите предпоставки. Анализът на законодателството в нашата страна по отношение на елементите, засягащи устойчивото производство и потребление, като опазване на околната среда, екомаркировка, сертификация (напр. ISO 14001), довежда до следните заключения:

- **околна среда:** предпоставките, свързани с околната среда, включени в българското законодателство, се свързват със законовите възможности за прилагане на екологични критерии при *обществените поръчки*. Интересно е да се отбележи, че в българския Закон за обществените поръчки са предвидени също и *социални* критерии. Двете европейски директиви за обществените поръчки 2004/17/ЕС и 2004/18/ЕС от 31 март 2004 г. са въведени в националното ни законодателство – в Закона за обществените поръчки, Наредбата за малките обществени поръчки и указанието за прилагане на горните документи. В тях са заложени изисквания, които дават възможност да се прилагат и екологични критерии, свързани с т.нар. "зелени" обществени поръчки. В България са въведени изисквания, свързани с опазването на околната среда при предоставянето на *държавни концесии*. Според Закона за концесиите издаването на решение и сключването на договор за концесия са обвързани с извършване на екологичен анализ;
- **анализ на жизнения цикъл на продуктите:** методите LCA (Life-cycle assessment – LCA) и LCC (Life-cycle costing – LCC) са от огромно значение при определяне на въздействието върху околната среда и реалните разходи за продуктите или услугите, които подлежат на обществени поръчки и трябва да бъдат доставени. В България не се предвижда използването на горните методи в законодателството за обществените поръчки;
- **екомаркировка:** тя може да се използва като подходящ инструмент при определянето на екологични критерии към продукта при "зелените" обществени поръчки. Българското законодателство за обществени поръчки предвижда използването на маркировки (предимно за безо-

пасност на техническите продукти) в техническите спецификации. За съжаление, в нормативната база за обществените поръчки терминът "екомаркировка" не е изрично упоменат;

- **сертификация (в частност ISO 14001):** българското законодателство за обществени поръчки предвижда възможности за изискване на сертификация според изискванията на ISO 9000 за въведени системи за управление на качеството от доставчика. Анализът показва, че изисквания за сертификация според изискванията на ISO 14001 за въведени системи за управление на околната среда не могат да бъдат намерени в съответната нормативна база и по-точно в Закона за обществени поръчки.

Практики

За съжаление "зелените" обществени поръчки в България нямат голяма популярност или се прилагат много ограничено. На национално ниво Министерството на околната среда и водите е първата българска институция, която направи "зелена" обществена поръчка, като си поръча 8000 пакета рециклирана хартия през 2009 г. [54].

С разработването на оперативна програма "Регионално развитие 2007 – 2013 г." на Министерството на регионалното развитие и благоустройството в страната се създава необходимата основа за предприемане на устойчиви екологични инициативи на местно ниво, свързани с обществените поръчки. Общините например могат да използват разнообразни начини за прилагането на "зелени" обществени поръчки – като се включат в общинските стратегии и регионалните планове, при изпълнението на инфраструктурни проекти и др.

Перспективи

С цел "зелените" обществени поръчки да се превърнат в реалност е разработен и приет *Национален план за действие за насърчаване на зелените обществени поръчки за периода 2012 – 2014 г.* Той е приет от правителството и е задължителен за държавните ведомства и доброволен за местната власт.

Според този документ за първи път в България всяка структура на централното управление – министерства, агенции, държавни комисии, ще бъде задължена да си купува част от нужните за работата й стоки и услуги на основата на екологични критерии. Дефинирани са областите, в които "зелените" обществени поръчки могат да допринесат в значителна степен за подобряване на опазването на околната среда и конкурентоспособността. Определени са продукти и услуги, предмет на обществени поръчки, които задължително трябва да отговарят на определени минимални екологични изисквания.

Десетте групи продукти и услуги, определени като приоритетни сектори за екологосъобразни обществени поръчки, са:

- продукти и услуги за почистване;
- офис оборудване;
- строителство;
- транспорт;
- мебели;
- електроенергия;
- услуги в сферата на храненето и услуги по приготвяне ѝ;
- доставяне на храна;
- текстил;
- градинарски продукти и услуги.

За да може да се организират "зелени" поръчки, ведомствата трябва да променят начина, по който оценяват офертите при търговете. Настоящата практика на повечето министерства е да се използва критерият "най-ниска цена", без да се взимат под внимание "зелените" критерии.

Заклучение

Правителствата играят важна роля при налагането на моделите на устойчивото потребление и производство. Трябва да се подчертае големият потенциал на държавната политика, свързана с ролята на обществените доставки при предлагането на продукти. Задължителната държавна политика за разширяване на пазара на устойчиви продукти ще ускори, от една страна, разработването на такива продукти, а от друга – ще осигури конкурентна цена за потребителите. Ясно определената правителствена политика ще изиграе стимулираща роля за инициативите на всички заинтересовани страни за създаване на устойчиви модели на поведение.

За съжаление до момента в България *липсва ясно изразена и целенасочена правителствена политика* за създаване на устойчиво потребление и производство. Трябва да се отбележи, че липсва съгласуван подход за координация на политиките, програмите и проектите в различни сфери и различни нива в цялостния процес на устойчиво потребление и производство. Резултатът е, че устойчивите модели на потребление, в т. ч. *обществените поръчки*, нямат голяма популярност в страната или се прилагат много ограничено. Приемането на *Национален план за действие за насърчване на зелените обществени поръчки за периода 2012 – 2014 г.* е важна стъпка за налагането на зелените обществени поръчки в България.

Заклучение

Налагането и приемането на устойчивото потребление в България изисква промени в две основни посоки:

- промяна на наличните продукти на пазара и на инфраструктурата, т.нар. **hardware** на потребителското поведение, което изисква действия от страна на държавата и бизнеса;
- промяна на консуматорските нагласи за покупка и използване на алтернативни продукти, т.нар. **software** на потребителското поведение.

Съществуват много възможности за влияние върху *моделите на поведение на потребителите*. Налагането на по-устойчиво потребление в нашата страна изисква използването на такъв подход, който да засегне всички *заинтересовани страни* – държавната политика, пазарните иновации, мобилизиране на неправителствените организации, организациите на потребителите, както и доброволните инициативи на самите потребители.

Правителствата, от своя страна, играят главна роля при разработването и въвеждането на политика за стимулиране на всички участници в този процес. Правителствената политика за устойчиво потребление трябва да подпомага и улеснява инициативите и на другите заинтересовани страни. Необходимо е да се насочат сериозни усилия за изучаване, в сравнителен аспект, на утвърдените световни и европейски практики, които да подпомогнат и стимулират създаването на *Национална политика за устойчиво потребление*. Идентификацията и анализът на *съществуващи устойчиви модели на потребление в България* също ще помогнат при създаването на така необходимата правителствена политика.

За успешното развитие на *устойчивото потребление в България* е нужно да се извърши **промяна в нагласите и поведението на всички ангажирани в процеса страни** – политици, публична администрация, граждански и бизнес организации, самите потребители.

Литература

1. Norwegian Ministry of the Environment. 1994. Oslo Roundtable on Sustainable Production and Consumption. Accessed 14 July 2012 <http://www.iisd.ca/consume/oslo000.html>.
2. UNEP, The ABC of SCP: Clarifying Concepts on Sustainable Consumption and Production, Paris, 2010.
3. European Environment Agency (EEA). 2008. "Time for action – towards sustainable consumption and production in Europe." In: Summary report of the conference held on Ljubljana, 27–29 September, 2007.
4. UNEP, Global Outlook on SCP Policies: taking action together, Nairobi, 2012.
5. UNEP, Guidelines and Indicators for the Development of National Strategies on Sustainable Consumption and Production (SCP), Paris, 2006.
6. UNEP-CI, Hands-on Sustainable Consumption: Implementing sustainable consumption policies, Paris, UNEP DTIE & London, 2005.
7. UN, Guidelines for Consumer Protection, Section G on Sustainable Consumption, United Nations Environment Program, 2005.
8. UNEP-CI, Tracking progress: Implementing sustainable consumption policies, Paris, UNEP DTIE & London, 2005 second edition.
9. UNEP, Consumption Opportunities, Geneva, UNEP, 2001.
10. UNEP, Talk the walk: advancing sustainable lifestyles through marketing and communications, Paris, UNEP: 52, 2005.
11. UNEP, Life Cycle Management: A Business Guide to Sustainability, Paris, UNEP, SETAC, Life Cycle Initiative: 52, 2007.
12. UNEP, Design for Sustainability: A Global Guide, Paris, 2008.
13. UNEP, Building Resource Efficient Economies and Sustainable Societies, Paris, The Marrakech Process on Sustainable Consumption and Production and the International Panel for Sustainable Resource Management: 12, 2009.
14. UNEP, Assessing the Environmental Impacts of Consumption and Production: Priority Products and Materials, Paris, 2010.
15. UNEP, Sustainable Building and Construction. Paris, UNEP, Industry and Environment, 2003.
16. UNEP, Financial Institutions Initiative, <http://www.unepfi.org/>, 2001.

17. UNEP, UNEP Statement by Financial Institutions on the Environment & Sustainable Development, <http://www.unepfi.org/signatories/statements/fi/>, 2007.
18. UNEP, Asian Retail Sector and Sustainability. A Status Report for Indonesia, Malaysia and the Philippines, Paris, UNEP: 42, 2005.
19. UNEP, Greening shops and saving costs. A practical guide for retailers, Paris: 56, 2006.
20. UNEP and UN-WTO, Climate Change and Tourism. Responding to Global Challenges. Madrid, World Tourism Organization and United Nations Environment Programme: 269, 2008.
21. UNEP, A Global Green New Deal, Paris, United Nations Environment Programme: 16, 2009.
22. Communication from the Commission, A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development, 15.5.2001, COM(2001)264 final.
23. European Commission. 2000. DOC/00/7: The Lisbon European Council – An agenda of economic and social renewal for Europe. Contribution of the European Commission to the special European Council in Lisbon, 23 – 24 March, COM 2000/7:
http://europa.eu.int/comm/lisbon_strategy/pdf/lisbon_en.pdf
24. European Stakeholder Meeting on Sustainable Consumption and Production (SCP). Ostend, Belgium, 25 – 26 November, 2004.
25. Sustainable Energy Consumption. European Conference under the Marrakech-Process on Sustainable Consumption and Production (SCP), Meeting Report and Co-Chairs' Summary, Berlin, 13 – 14 December, 2005.
26. European Commission. Sustainable Consumption and Production in European Union, November, 2004.
27. European Parliament, European Council. 2002. Sixth Community Environment Action Programme,
http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/l_242/l_24220020910en00010015.pdf
28. European Council. Review of the EU sustainable development strategy (EU SDS) – Renewed strategy. General Secretariat: Brussels, 2006.
29. European Council. Communication on the sustainable consumption and production and sustainable industrial policy Action Plan, COM/2008/ 0397 final, Brussels, 2008.
30. European Commission. <http://ec.europa.eu/>
31. European Commission, Directorate-General Environment.
http://europa.eu.int/comm/environment/wssd/index_en.html
32. Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety. <http://www.bmu.de/english>

33. Department for Environment, Food and Rural Affairs.
<http://www.defra.gov.uk/environment/business/scp/changing-patterns.pdf>
34. Network for SCP. <http://www.rec.hu/hftf>
35. UNEP-CI, Tracking Progress: Implementing Sustainable Consumption Policies, A Global Review of Implementation of the United Nations Guidelines for Consumer Protection (Section G: Promotion of Sustainable Consumption), United Nations Publication, May, 2002.
36. Проект на Стратегия за устойчиво развитие на Република България.
http://www.potrebitel-vikbg.org/files/SDS_31_07_2007_last_version.pdf
37. European Environment Agency (EEA). 2005. Household consumption and the environment, EEA Report No 11/2005, Copenhagen.
38. Flash Eurobarometer (Flash No 256), Europeans' attitudes towards the issue of sustainable consumption and production, Conducted by The Gallup Organisation, Hungary at the request of the Directorate-General for the Environment, July 2009.
39. Проект "Използването на европейските екологични модели за създаване на устойчиво потребление в България", НИД 21.03–15/2006, София, УНСС, 2006 – 2008 г.
40. Проект "Европейската интегрирана продуктова политика – стимул за устойчиво производство и потребление в България", ВУ-ОХН-204/2006 г., Министерство на образованието и науката, Фонд "Научни изследвания", 2006 – 2009 г.
41. Проект "Пазарни възможности на продуктите от устойчиви земеделски практики (биологично земеделие) в България и Румъния", Р-6/22.06.05, Българо-румънски научни изследвания, Министерство на образованието и науката, Фонд "Научни изследвания", 2005 – 2008 г.
42. Кожухаров, Хр., Е. Василева и Д. Иванова. Българският биологичен продукт – елемент от интеграцията ни с ЕС. София, УИ "Стопанство", 2004.
43. Витоша рисърч. "Производство, разпространение и потребление на биологични продукти в България.", София, 2009.
44. Джабарова, Юлия. "Изследване поведението на потребителите на пазара на биологични храни в България." Икономика и управление на селското стопанство, 6: 44 – 49, 2007.
45. Допълнителни материали към брифинга на ЕАОС 2008/01, По-добро управление на комуналните отпадъци ще намали емисиите на парникови газове, Европейска Агенция по Околна Среда, Копенхаген.
http://reports.eea.europa.eu/briefing_2008_1/en/Supporting_document_to_EEA_Briefing_2008-01.pdf.

46. Eurostat newsrelease. Environment in the EU27, Recycling accounted for a quarter of total municipal waste treated in 2009 (Eurostat news releases on the Internet. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/8-08032011-AP/EN/8-08032011-AP-EN.PDF), 2011.
47. Закон за управление на отпадъците, ДВ, бр. 86 от 30.09.2003 г.
48. Наредба за опаковките и отпадъците от опаковки, ДВ, бр. 19 от 09.03.2004 г.
49. Изпълнителната агенция по околна среда. Доклад за постигане на целите на Република България за рециклиране и оползотворяване на отпадъци от опаковки, София, 2011.
50. ЕСТРАОН, Населението по постоянен и настоящ адрес по области и общини към 31.12.2009 г., <http://www.grao.bg/tables.html>
51. Проект "Устойчиво потребление в България – промяна на моделите", ИД 02-155/2009, Министерство на образованието и науката, Фонд "Научни изследвания", 2009 г. – 2011 г.
52. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Обществени поръчки, насочени към една по-добра околна среда. 16 юли 2008 г. COM 2008 (400).
53. European Environment Agency (EEA). Report No 3/2007, Sustainable Consumption and Production in South East Europe and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia, Joint UNEP-EEA Report on the Opportunities and Lessons Learned, Copenhagen.
54. Агенция по обществени поръчки, www.aop.bg

УСТОЙЧИВО ПОТРЕБЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Научно изследване

Колектив

Рецензенти: доц. д-р Иван Стойчев
доц. д-р Димитър Тенчев

Дадено за печат на 19.12.2012 г.
Формат 16/60/84. ПК 4,5. Тираж 100
ISBN 978-954-644-389-2

ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС – УНСС